

AZ EGYHÁZKÖZSÉGI ALAPOK ÉS ALAPÍTVÁNYOK VAGYONÁNAK KAMATOZTATÁSI ÉS BEFEKTETÉSI FORMÁI A TÖRTÉNELMI MÁRAMAROS-UGOCSAI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYÉBEN (1840–1918)

†Szabadi István Tanár Úr emlékére
(1964–2025)

FORMS OF INVESTMENT AND INTEREST-BEARING MANAGEMENT OF PARISH FUNDS AND FOUNDATIONS IN THE HISTORICAL MÁRAMAROS-UGOCSA REFORMED DIOCESE (1840–1918)

Becske Pál Zsolt
Debreceni Egyetem

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányomban a hajdani Máramaros-Ugocsa Református Egyházmegye egyház-községi alapjainak és alapítványainak 1840–1918 közötti kamatoztatási és befektetési formáit igyekszem bemutatni. Az eddigiekben feltáratlan és/vagy feldolgozatlan levél-tári források vizsgálata alapján elmondható, hogy a kutatott időszakban az alapítványi törzstőkék gyümölcsoztetésének számos eltérő módja létezett a történelmi egyház-megyében. Az egyik legelterjedtebb befektetési forma az alaptőkék pénzintézetekben való elhelyezése volt. A különböző bankok, hitelszövetkezetek stb. a takarékbetétként kezelt vagy részvényekbe fektetett tőkék után évi 4–5%-os kamatokat fizettek. Ezen kívül igen gyakori volt az alapok, alapítványok törzsvagyonának kamatra történő tő-kekihelyezése is. A különböző nagyságrendű hitelügyleteknél használt kamatlábak többnyire változóak voltak és igen széles skálán mozogtak. Bár egyáltalán nem volt általános, mégis többször előfordult, hogy az alapítványi tőkéket – az érintett refor-mátus egyházközség által nyújtott kamat fejében – ingatlanokba fektették. Míg szá-mos esetben a fundációk éves hozadékait a törzsvagyon átadásának hiányában maguk az alapítók fizették. Mindezek mellett az első világháború idején (1914–1918) meg-jelent a törzstőkék kamatoztatásának egy másik formája is, mégpedig az alapítványi vagyon hadikötvényekbe való fektetése. Az egyházmegyében számos egyházközség élt a kedvezőnek tűnő pénzügyi lehetőséggel és kötvényekbe fektette a kezelése alatt álló alapok és alapítványok tőkéjét. Azonban a hadikölcsönjegyzésre fordított összegek a világháborút követően elértékelenedtek.

ABSTRACT

In this study, I examine the forms of investment and interest-bearing management of parish funds and foundations in the former Reformed Diocese of Máramaros-Ugocsa between 1840 and 1918. The analysis of archival sources—most of them previously unknown or unprocessed—shows that a wide variety of methods were used in the historical diocese for generating returns on foundation capital. One of the most wide-spread practices was the deposit of foundation capital in financial institutions. Banks, credit cooperatives, and similar entities typically paid annual interest of 4–5 percent

DOI: 10.54231/ETSZEMLE.26.2025.3.4

Copyright © 2025 Becske Pál Zsolt (author)

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

on funds held as savings deposits or invested in shares. In addition, it was very common to loan out foundation capital at interest. The interest rates applied to credit transactions of varying size were usually variable and covered a broad range. Although not the general rule, there were several instances in which foundation capital was invested in real estate, with the interest being paid by the Reformed parish concerned. In many cases, however, the annual returns of foundations were paid by the founders themselves, owing to the absence of a transferred endowment. During the First World War (1914–1918), yet another form of investing the foundational capital emerged: the purchase of war bonds. Many parishes in the diocese took advantage of what appeared to be a favorable financial opportunity and invested the capital of the funds and foundations under their management in such bonds. These investments, however, became worthless in the aftermath of the war.

Kulcsszavak: református egyház, Máramaros-Ugocsa Református Egyházmegye, egyházközség, alap, alapítvány, befektetés, pénzügyintézet, kamat, hitel, hadikötvény

Keywords: Reformed Church, Máramaros-Ugocsa Reformed Diocese, parish, fund, foundation, investment, financial institution, interest, loan, war bond

A magyar történeti szakirodalomban számos tudományos munka, forráskiadvány jelent már meg a történelmi Magyarország egyes városaiban, községeiben, oktatási intézményeiben, illetve egyházigazgatási egységeiben kibontakozó 17–20. századi alapítványozással kapcsolatban.¹ A tör-

¹ Ezek a teljesség igénye nélkül a következők: *Balázs Magdolna*: Az alapítványi élet indulása Magyarországon. *Esély* (1991) 1. sz. 82–91.; *Galambos Sándor*: Alapítványi célok a dualizmus korában Nyíregyházán. *Levéltári Szemle* 41. (1991) 1. sz. 19–27.; *Galambos Sándor*: Az alapítványozás résztvevői Nyíregyházán a dualizmus korában. In: Vera (nem csak) a városban: Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. Szerk. Á. Varga László. Debrecen 1995. 185–192.; *Galambos Sándor*: Alapítványozás Nyíregyházán a dualizmus korában. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai III. Tanulmányok 2. Nyíregyháza 1996.; *Galambos Sándor*: A rétegek közötti pozitív kapcsolat: az alapítványozás. A nyíregyházi dualizmus kori alapítványok. In: *Kőfallal, sárpálánkkal... Városháza történeti tanulmányok*. (Rendi társadalom - polgári társadalom 7.). Szerk. Németh Zsófia – Sasfi Csaba. Debrecen 1997. 199–205.; *Gazdag István*: Debreceni alapítványok az első világháború előtt. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 14. 77–83.; *Halász Imre*: Szombathelyi alapítványok a Bach-korszakban. In: *Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára*. Szerk. Bariska István, Mayer László. Szombathely 2012. 175–186.; *Tóth Ágnes*: A Debreceni Tisza István Tudományegyetem alapítványai a két világháború között. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve 28. (2001) 299–358.; *Drd. Ferenczi Sándor*: Az erdélyi egyházmegye római katolikus papsága által tett alapítványok a dualizmus korában. *Studia Theologica Transsylvaniensia*. A Babeş-

ténelmi Máramaros-Ugocsei Egyházmegyében teret nyerő alapítványozás társadalom-, illetve gazdaságtörténeti indíttatású feldolgozására azonban mindeztáig nem került sor. Ami nem meglepő, figyelembe véve, hogy az egyházmegye története regionális összehasonlításban is a legkevésbé feltártak közé tartozik és még napjainkban is periférikus helyet foglal el a történeti kutatások terén. Különösen vagy még inkább igaz ez az alapítványozás vizsgálatára, mely kérdéskör teljes egészében a feltáratlan kategóriába tartozik. Jelen tanulmányomban e hatalmas témakör egy bizonyos részterületének, az alapítványi törzstörkékek alapvetően dualizmus kori kamatoztatási, befektetési formáinak, illetve ezek főbb jellemzőinek bemutatására vállalkozom.²

A magyar református egyház történetében az anyagi háttér koronként változott. Az egyházközségek működéséhez alkalmi és folyamatos gazdasági erőforrások kellettek. A reformációt követő évszázadban az egyház patronátusi rendszere szavatolta a reformáció ügyét pártoló gazdag főurak állandó adományait, amelyek biztos egzisztenciát teremtettek a lelkészeknek és forrást az egyházközségeknek. Már a középkorban kialakult az a szokás, hogy a patrónus az új plébániák alapításához, a templom és a parókia építéséhez telket és az építőanyagot biztosította, de a kézi és az ígasmunka a jobbágyokra hárult. Még inkább igaz volt ez az egyházi alkalmazottak esetében. A patrónus földesúr jobbára csak szántófölddel járult hozzá a papok ellátásához, annak művelése és az egyéb szükségletek a jobbágyoktól teltek ki. Ez a társadalmi kötelezettség jogszokássá vált és a protestantizmus sem változtatott rajta, egészen a 18. század derekáig. Ekkor az egyházfenntartás lakossági terhe megnövekedett és egyre inkább személyes jelleget öltött. A 16–17. században az egyházi tized bizonyos hányada még jól kiegészítette

Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológiai Kar Pasztorálteológiai Tanszékének Folyóirata 13. (2010) 1. sz. 163–173.; Debreceni alapítványok a XX. századból. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 28. Szerk. Radics Kálmán. Debrecen 1997.; „Alamisna képpen conferáltam...” A szatmárnémeti református gimnázium alapítványai 1667–1918. Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transilvaniae XI. Szerk. Lengyel Katalin. Debrecen 2002.; *Szabó Jolán*: Alapítványok Gyöngyösön a 19. század első felében. In: Memoria Rerum. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerk. Oborni Teréz, Á. Varga László. Eger 2008.; *Szekér Barnabás*: Alapítók és alapítványok a váci piarista kollégiumban 1714–1784. In: Szóra bírni az újkort. A III. KoraújkorÁSZ doktoranduszkonferencia tanulmányai. Szerk. Bodnár-Király Tibor – Hende Fanni – Pataki Katalin. Bp. 2016. 33–56.

² Fontos megjegyezni, hogy a kutatás eredetileg összetettebb jellegű volt, mivel kiterjedt az alapítványi vagyon eredetének, formájának és nagyságának vizsgálatára is, viszont az eredmények bemutatására jelen tanulmány keretein belül terjedelmi okok miatt nem kerül sor.

a református papok fizetését is, a 18. század elejétől azonban ez a lehetőség megszűnt számukra.³

Az 1848-as április törvények szintén közvetlen hatással voltak az egyházak helyzetére. Az 1848. évi IX. törvénycikk rendelkezett a robot, a dézsma és más úrbéri szolgáltatások eltörléséről. Ennek következtében azok a református gyülekezetek, amelyeknek földbirtokuk volt, elvesztették ezeket a javadalmakat. Az 1848. évi XIII. törvénycikk értelmében az évszázadok óta létező papi tized szolgáltatása megszűnt, s helyette bevezették a kongrua⁴ intézményét. A szabadságharc leverését követően a bécsi udvar is elismerte a jobbágyszabadítást és a jobbágyterhek eltörlését. Ettől kezdve fontossá vált az állam közvetlen anyagi támogatása a gyülekezetek életében.⁵

A magyar református egyház a trianoni összeomlást megelőzően anyagiilag biztos lábakon állt, meglévő tőkéjét különböző alapokban kamatoztatta. Az egyház három forrásból fedezte anyagi szükségleteit: az államtól havonta kapott kongruából, az egyházközségek – általában hagyatékokból származó – földbirtokainak éves hasznából, valamint a különböző pénzügyi alapokból és alapítványokból.⁶ Ezek a bevételek a 20. század első évtizedeiben megfelelő pénzügyi háttérrel nyújtottak az egyházi intézmények – gyülekezetek, iskolák, árvaházak, egyletek – fenntartásához. Azonban a

³ *Visky István*: A magyar református egyház elszakított részei a két világháború között. Mediárium 3. (2009) 1-2. sz. 48.; *Rácz István*: Egyház és társadalom. A Debreceni Tractus vagyona és gazdálkodása a 18-19. század fordulóján. Debrecen 2002. 251.

⁴ A parlament 1898-ban alkotta meg az ún. kongruatörvényt (XIV. tc.), amely szerint az állam fizetés kiegészítést ad minden lelkésznek, akinek javadalma nem éri el a 800 forintos, illetve 1600 koronás összeget. Maga a kongrua (congrua sustentatio) fogalma tartalmát tekintve kettős jelentéssel rendelkezik. Egyfelől általános – keresztény vallásfelekezetektől független – értelemben jelenti a lelkészeknek az egyházi jövedelem kiegészítéséül folyósított állami támogatást, másfelől szűkebb értelemben jelenti a katolikus papi fizetés minimumát. Utóbbi jelentéstartalmából fejlődött ki a 19. század során a ma is használt általános értelme. *Papp János*: Az egyház gazdálkodása. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház történetéből 1867–1978. Főszerk. Barta Tibor – Makkai László. Bp. 1983. 252.; *Anka László*: Apponyi Albert gróf és a kongruatörvények. In: Egyháztörténeti Szemle 11. (2010) 1. sz. 51.

⁵ *Visky I.*: A magyar református egyház i. m. 48–49.

⁶ Galambos Sándor szerint: „Az alapítvány a jótékony célú adományozás egyik formája; olyan nyilvános kezelés és felügyelet alatt álló vagyon, amelynek kamatait – a törzsállomány érintetlenül hagyásával – csak az előre megjelölt célra használhatják fel. [...] Jótékony adomány az alap is. Jelentős különbségek vannak azonban az alap és az alapítvány között. Az alap olyan különleges célra rendelt vagyon, amelynek nemcsak a hozadéka, hanem az állaga is felhasználható.” *Galambos S.*: Alapítványi célok i. m. 19.

trianoni döntéssel a szomszédos államok fennhatósága alá került egyháztestek egyik napról a másikra elvesztették anyagi forrásaik jelentős részét.⁷

Az alapok és alapítványok fontos intézményeit képezték az egyházi életnek. Az alapítványok keletkezésük időpontjában és ezt követően évtizedeken át az egyházakhoz és azok intézményeihez kapcsolódtak. A katolikus alapítványokat a királyi udvar, a nagybirtokosok és maga a katolikus egyház létesítette. Míg a protestáns alapítványokat az egyház mellett az erdélyi fejedelmek, mindenféle rendű és rangú hívők, a protestáns többségű városok, települések, más felekezetűek és esetenként a királyi udvar hozta létre. A katolikus vagyonszemlélet alapján a hívek adományai csak kiegészítették a hatalmas egyházi vagyont, amely a földtulajdonból és az egyházi tizedből tevődött össze. A reformáció megjelenésével viszont egy olyan egyház szerveződése kezdődött el, amely – bár funkciója megegyezett a katolikus egyházzal – nem részesedhetett a már kialakult tekintélyes egyházi vagyonból, mert a katolikus egyház határozottan elzárkózott az egyházi vagyon megosztásától.⁸

A protestánsok egyházszervezésük során arra kényszerültek, hogy maguknak kellett a megmaradásukat biztosító gazdasági erőforrásokat előteremteni. Az egyházközségek bevételeiket három forrásból növelhették: adóból, saját gazdálkodásból és önkéntes adományokból. A szükséges javakat nagyrészt hívek jótéteményiből – perselypénzek, adományok és hagyományok címén, illetve formájában – nyerték. A kegyes adományokat a hívek már életükben az egyház rendelkezésére bocsátották, míg a végrendelkezők hagyatékát csak az örökhagyó halála után kapták meg. A végrendelkezők a testált hagyatékánál is kiköthették, hogy az egyház azonnal szabadon felhasználhatja, vagy alapítványként köteles azt kezelni. Az alapítvány (fundatio) legtöbbször – de nem kizárólag – pénztőke volt. A korabeli gondolkodás alapítványon olyan tartós tőkelekötést értett, melynek kamatai folyamatosan, meghatározatlan ideig szolgálták az alapítólévélben megjelölt célt. Ezzel szemben az alapot szintén pontosan megjelölt, de belátható időn belül megvalósuló cél támogatására vagy fedezetére hozták létre, így végül alapítókéjét felhasználhatták.⁹

Az alapítvány modern fogalmát a 19. században dolgozták ki. Eszerint az alapítvány egyoldalú jogügylet révén jött létre. Az alapító ezzel megvált a felajánlott összegtől, és ezután az általa meghatározott kezelő szerv vitte tovább az ügyeket. Az alapítvány vagyonát elidegeníteni nem lehetett. Ezért az alapítvány részére általában olyan vagyont kötöttek le,

⁷ Visky I.: A magyar református egyház i. m. 49.

⁸ Kósa László: A gyulai református egyház története. Gyulai füzetek 7. Gyula 1994. 121.; Radics Kálmán: Debreceni alapítványok a 20. században. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 28. Debrecen 1997. 4.; Gazdag I.: Debreceni alapítványok i. m. 77.

⁹ Kósa L.: A gyulai református egyház i. m. 121.; Rácz I.: Egyház és társadalom i. m. 252., 265–266., 275.; Radics K.: Debreceni alapítványok i. m. 5.

amely biztos, állandó jövedelmet jelentett, például bizonyos tőkét, mely kamatozott, továbbá ingatlant vagy értékpapírt.¹⁰

Az alapítványozás modern formája a polgári struktúra és mentalitás részeként a dualizmus időszakában bontakozott ki igazán, és lényeges jegyekben különbözött a feudális kor hasonló tevékenységétől.¹¹ A kiegyezést követően az alapítványok száma jelentős mértékben megnőtt. Ezzel párhuzamosan megváltozott az alapítványozás szerkezete, az alapítványi tőkék jellege, valamint kiszélesedett az adományozási folyamatban résztvevők köre is. A jótékony célra szánt vagyon – főként, de nem kizárólag – könnyen kezelhető és biztos kamatot adó pénzbetétben jelent meg és nem birtokjövedelmekben vagy egyéb ingatlanok – eléggé bizonytalan, de mindenképpen változó – hasznában. Korábban főként intézmények, hatóságok voltak az adományozók, míg a polgári korszakban egyre több magánszemély szánta rá magát a jótékony célú adományozásra.¹² A polgári erkölcshez, világlátáshoz hozzátartozott, hogy a tehetős polgár összegyűjtött vagyonának egy részét szűkebb-tágabb közösségének adományozza.¹³

Az alapítvány intézményét átfogóan szabályozó törvény – bár többször is tettek rá kísérlet – nem született. A jogi keretek hiányában ezért a sokszínűség jellemezte az alapítás aktusát.¹⁴ Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a dualizmus idején több olyan országos, illetve regionális szintű törvény, rendelet stb. is született, amely – az egyházközségek számára – kötelezővé tette a meghatározott célokat szolgáló alapok, alapítványok¹⁵ létrehozását. Az 1904. november. 10-én megnyílt második budapesti országos református zsinat által – a köznevelési és közoktatási szervezetről – alkotott VI. törvénycikk 6. §. értelmében: „Minden anya- és leányegyházközség köteles népoktatási intézeteinek fenntartására alapot

¹⁰ *Mezey Barna*: Magyar jogtörténet. II. rész. A magyar magánjog története. 2007. 171.

¹¹ *Galambos S.*: Alapítványozás Nyíregyházán i. m. 26.; *Galambos Sándor*: Nyíregyházi szociális alapítványok a kiegyezés korában. In: Szabolcs-Szatmár-megyei helytörténetírás 9. Szerk. Gyarmati Zsigmond. Nyíregyháza 1993. 123.

¹² *Galambos S.*: Az alapítványozás résztvevői i. m. 185.; *Galambos S.*: Nyíregyházi szociális alapítványok i. m. 123.; *Galambos S.*: A rétegek közti pozitív kapcsolat i. m. 199.

¹³ *Galambos Sándor*: „Jót s jól...” A jótékonyosság egyes formái Nyíregyházán a dualizmus korában. In: Levéltári Szemle 41. (1991) 1. sz. 50.

¹⁴ *Mezey B.*: Magyar jogtörténet i. m. 171.

¹⁵ Az Egyházfenntartó alapok létrehozására vonatkozóan ld.: Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban: TtREL) I. 1. a. (= Püspöki Hivatal iratai. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek.) 43. A tiszántúli reform. egyházkerület 1913. nov. 19–21. napjain Debreczenben tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Debreczen, 1913. (a továbbiakban: Ek. kjkv. 1913. november. 19–21. Debreczen, 1913.) 349–353.; TtREL I. 1. a. 45. Ek. kjkv. 1915. november 24–26. Debreczen, 1915. 65–67.

alkotni s azt évről-évre lehetőleg szaporítani. Ez a vagyon elidegeníthetetlen és mint iskolai alap, az egyház tulajdona.”¹⁶ A Tiszántúli Református Egyházkerület az elhagyott szegények, árvák és betegek gondozásának módjáról, az eljárás és felügyelet részleteiről szóló – 15 paragrafusból álló – szabályrendeletének 1. §. kimondta, hogy: „[m]inden egyházközség tartozik szegény alapot létesíteni.”¹⁷ Míg az 1912-es Népiskolai szervezet és szolgálati pragmatika 12. §. paragrafusának rendelkezése alapján: „Minden anya- és leányegyházközség köteles népoktatási intézeteinek fenntartására alapot alkotni a azt évről-évre lehetőleg szaporítani, ez a vagyon elidegeníthetetlen és mint iskolai alap az egyház tulajdona. (E. T. VI. T.-c. 6. §.) Az iskolai alapról külön számadást kell vezetni s az alap tőkeszerűleg kezelendő. Az egyházi pénztárba iskolai célokra bármely forrásból befolyó adományok, ha az adományozók másképpen nem intézkedtek, az iskolai alaphoz csatolandók és csak a kamatok használhatók fel. Az iskolai-alap s minden iskolai vagyon jövedelme kizárólag iskolai célokra fordítandó s más célra fel nem használható.” A 13. §. pedig azt is kimondta, hogy: „[m]inden egyház, amennyiben még ilyen alapja nem volna, tartozik iskolai árva- és segélypénztárt létesíteni, melynek célja az árva és szegény tanulóknak ruhával, tankönyvekkel s írószerekkel ellátása, esetleg vizsgai jutalomkönyvek beszerzése.”¹⁸

Az egykori Tiszántúli Református Egyházkerülethez tartozó történelmi Máramaros-Ugocsa Református Egyházmegye egyházközségeiben számos¹⁹ különböző – egyházi, iskolai, illetve szociális célokra szolgáló – alap és alapítvány létrehozására került sor az 1840–1917 közötti időszakban.²⁰ Ezek jelentős részét elsősorban az egyházak különböző közszükség-

¹⁶ Egyházi Törvények a Magyarországi Református Egyházban. Az 1904. év november havának tizedik napján megnyílt második budapesti országos református zsinat által alkotott kilencz törvénycikk. Debrecen 1906. 153.

¹⁷ TtREL I. 1. a. 39. Ek. kjkv. 1907. május 28–30. Debreczen, 1907. 45–49.

¹⁸ TtREL I. 8. h. (= Egyházkerületi Levéltár iratai. Szabályzatok gyűjteménye.) 8. Népiskolai szervezet és szolgálati pragmatika, 1912. 9–10.

¹⁹ A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában elhelyezett Egyházközségi alapítólevelek nevű állagban található alapító okiratok száma alapján az egyházmegye 11 egyházközségében 56 alap, alapítvány létezett. Azonban a korabeli egyházmegyei esperesi jelentések vizsgálata alapján egyértelműen megállapítható, hogy az egyházmegyében ennél jóval több alap és alapítvány működött és az ezekkel rendelkező egyházközségek száma is jelentősen nagyobb volt.

²⁰ A Tiszántúli Református Egyházkerület egyházmegyéiben működő alapok és alapítványok pontos számát – jelenleg – nem ismerjük, csupán az egyes egyházmegyékre vonatkozóan állnak rendelkezésünkre adatok, részadatok. Ezek szerint 1914-ben a Debreceni Egyházmegyében 308, a Békés-bánati Egyházmegyében 302, az Alsószabolcs-Hajdúvidéki Egyházmegyében legkevesebb 245, a Szatmári Egyházmegyében 175, míg a Felsőszabolcsi Egyházmegyében 103 alap, alapítvány létezett. Az egyházkerület egyházmegyéiben működő alapítványok összér-

leteinek fedezésére hozták létre. Az alapítványi célok igen széles skálán mozogtak és a helyi szintű építkezésektől, renoválásoktól kezdődően, az egyházi tisztviselők javadalmazásán, a szertartási kellékek, templomi felszerelések beszerzésén, építtetésén át a különböző ingatlanok vásárlásáig terjedtek. Az iskolai célú alapok és alapítványok nagyrészt a rászoruló, hátrányos anyagi körülmények között élő tanulók tanszerekkel, ruhane-művel történő ellátását, az eredményes növendékek megjutalmazását, részben pedig az egyes szakismeretek oktatását, vagy épp a református elemi iskolák fenntartását, fejlesztését szolgálták. Míg a harmadik kategóriába tartozó szociális alapok és alapítványok elsősorban a rászoruló, ezen belül a szegények, a betegek, az árvák, továbbá az elaggott és nagycsaládos egyháztagok támogatása céljából létesültek. A különféle rendeltetésű egyházközségi alapok, alapítványok többsége a magánszemélyek által tett adományoknak, részben végrendeleteknek köszönhetően jött létre. Emellett különböző alternatív forrásokból is létesültek alapok, alapítványok, mint például az egyházi javak eladásából, illetve segélyekből stb. Az adományok formáját tekintve elsősorban a készpénz dominált. Emellett ingatlan, esetenként pedig hadikötvény-, részvény-, illetve terményadományokra is volt példa. Ezzel szemben a végrendeletek útján keletkezett alapítványok esetében főként az ingatlan-hagyományok, kisebb részben pedig a készpénz hagyatékok voltak jellemzőek.²¹ Az alapítvány lételeme volt, hogy rend-

téke 1909-ben legkevesebb 7 505 009 korona 57 fillér, míg 1910-ben legalább 9 644 951 korona 15 fillér volt. Az alapítványi tőkék egyházmegyenkénti megoszlása 1910-ben a következőképpen alakult: Debreceni 5 251 777 korona 83 fillér, Heves-Nagykunsági 1 259 476 korona 10 fillér, Alsószabolcs-Hajdúvidéki 1 075 566 k 55 fillér, Máramaros-Ugocsi 458 691 korona 32 fillér, Bihari 316 744 korona 81 fillér, Nagyszalontai 302 892 korona 92 fillér, Szatmári 286 540 korona 04 fillér, Érmelléki 193 972 korona 55 fillér, Közép-Szabolcsi 163 909 korona 27 fillér, Nagybányai 157 439 korona, Felső-Szabolcsi 126 089 korona 89 fillér, Nagykárolyi 38 510 korona 87 fillér, Beregi 13 340 korona, Békés-Bánáti (nem került összesítésre). TtREL I. 1. t. (= Püspöki Hivatal iratai. Egyházközségi alapítólevelek.) 8. Kimutatás az alsószabolcs-hajdúvidéki református egyházmegye egyházközségei birtokában és kezelésében lévő összes alapokról és alapítványokról. Összeállította Hajdúhadház, 1915. január 14.; TtREL I. 1. t. 8. Kimutatás. Békés-bánáti em.-be tartozó egyházközségek alapítványairól. 1770-1914.; TtREL I. 1. t. 8. A debreceni reform. egyházmegye egyházai alapjai - és alapítványainak kimutatása.; TtREL I. 1. t. 8. Kimutatás a felsőszabolcsi egyházmegye egyházi kezelése alatt lévő alapítványokról.; TtREL I. 1. t. 8. Kimutatás a szatmári református egyházmegye egyháza-inak alapítványairól. Összeállította az 1914. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvből. Szatmár-Németi, 1914. október hó 23. án.; TtREL I. 1. a. 40. Ek. kjkv. 1909. november 23-25. Debreczen, 1909. 35.; TtREL I. 1. a. 41. Ek. kjkv. 1910. november 22-24. Debreczen, 1910. 48.

²¹ TtREL I. 1. t. 2. Dolha 1909-1910. Alapító levél X/9-X/11.; TtREL I. 1. t. 3. Feketepatak 1890-1911. Alapító-levél. X/1-X/4.; TtREL I. 1. t. 4. Hosszúmező

szereken, évenként támogassa az alapító által megjelölt célt, ezért a vagyont túlnyomórészt pénzügyintézetekben helyezték el,²² hogy a kamatokat évente felhasználhassák.²³ Ugyanakkor az alaptőkék befektetésének, kamatoztatásának számos egyéb formája is létezett korszakunkban.

Az alaptőkék kamatoztatása

A Tiszántúli Református Egyházkerület az alapítványok kezeléséről és felügyeletéről szóló 1909-es szabályrendeletében külön foglalkozik az alapítványi tőkék kamatoztatásának, befektetésének kérdéskörével. Az említett rendelet 26., 27. és 28. §. szerint: „Az alapítvány pénztőkéjét – föltéve, hogy az alapítólevél másként nem rendelkezik – ingatlanok, vagy magyar állampapíroknak, illetve az állam által óvadékképesnek elismert értékpapíroknak vételére kell fordítani [...]. Az alapítvány ama pénztőkéit, melyeket bármi okból ingatlan, vagy értékpapír vételére fordítani nem lehet, jóhitelűnek ismert pénzügyintézetben, vagy betéteket elfogadó más pénztárban kell kezelni [...]. Ha az alapítólevél kifejezetten nem tiltja, elhelyezhető alapítványi tőkepénz magánosoknál, vagy jogi személyeknél jelzáloggal biztosított kölcsönképpen is.”²⁴ Az idézett paragrafusokban szereplő eltérő kamatoztatási, befektetési alternatíváknak megfelelően a törzstőkék

1852–1910. Alapító levél. X/5–X/8, X.14–X. 19.; TtREL I. 1. t. 5. Kisbábony 1904–1911. Alapító-levél. X. 20–X. 25.; TtREL I. 1. t. 6. Máramarossziget 1671–1917. Alapító-levél. X. 26–X. 40.; TtREL I. 1. t. 6. Nagyszőlős 1902–1907. Másolat, 64 filléres bélyeggel ellátott eredeti alapítványi oklevélről. X/12.; Uo. Másolat. Atzél László alapítvány. X/13.; Uo. Harmadpéldány. Alapító levél.; TtREL I. 1. t. 8. Tiszakeresztúr 1915. Alapító Levél. X. 41.; TtREL I. 1. t. 8. Tivadarfalva 1867–1911. Alapító levél. X. 42–X. 43.; TtREL I. 1. t. 8. Visk 1840–1917. A viski ref. egyház Takarékgazdálkodási Alapítványának alapító levele. X. 44.; Uo. A viski ref. egyház szegényalapja alapító levele. X. 45.; Uo. A viski ref. egyház Új templom alapjának alapító levele. X. 46.; Uo. A viski ref. egyház „Torony alapja” alapító levele. X. 47.; Uo. Héder János és neje szigeti Szöllősy Juliánna alapítványának alapító levele. X. 48.; Uo. A viski ref. egyház népiskolai árva és segély alapjának alapító levele X. 49.; Uo. A viski ref. egyház harang alapjának alapító levele. X. 50.; Uo. A viski ref. egyház Erdőbirtokossági új templom alapjának alapító levele. X. 51.; Uo. Másolat. A viski ref. egyház Iskolai alapítványának alapító levele. X. 52.; Uo. A viski ref. egyház Földeladási alapjának alapító levele. X. 53.; Uo. A viski református anyaszentegyház „Egyházfenntartó alap”-jának alapító levele.; Uo. „A viski református egyházközség reformáció emlék alapítványa” alapító levele. X. 54.

²² A korábbi fő tőkeprofil, a birtokokat, ingatlanokat évenként változó, esetenként bizonytalan jövedelmük miatt a 19. század második felétől szinte kizárólagosan váltotta föl a pénzügyintézetben biztosan kamatozó pénzügyi eszközök. *Galambos S.*: A rétegek közötti pozitív kapcsolat i. m. 199.

²³ *Galambos S.*: Alapítványi célok i. m. 19.

²⁴ TtREL I. 1. a. 40. Ek. kjkv. 1909. november 23–25. Debrecen, 1909. 357–358.

gyümölcsöztetése a vizsgált egyházmegyében is többféleképpen zajlott.²⁵

Az egyházközségi alapok, illetve alapítványok törzsvagyónát képező pénzüsszegek jelentős részét pénzüintézeteknél helyezték el takarékbetétekben, míg esetenként – részben vagy egészben – különböző részvényekbe fektetve²⁶ kamatoztatták azokat. A pénzüintézetek által nyújtott éves kamat 4-5% volt.²⁷ Az eltérő nagyságrendű összegeket gyakran az adott egyházközséggel azonos polgári közigazgatási egység – község vagy rendezett tanácsú város – területén működő hitelszövetkezetekben, takarékpénztárakban stb. helyezték el. De az is többször előfordult, hogy az alapítványi tőke a szomszédos községben, rendezett tanácsú városban vagy vármegyében (pl. Munkács rtv., Bereg vm.) lévő hitelintézetbe került. Többek közt e pénzüintézetek körébe tartozott a Máramaros vármegyében működő 1899-ben alakult Dolhai Hitelszövetkezeti Pénztár, a Viski Hitelszövetkezet

²⁵ Fontos megemlíteni, hogy az egyházmegye számos egyházközségében az alapok és alapítványok gyakran kisebb-nagyobb összegű – rendszerint természetes személyek által tett – pénzübeli adományokkal is gyarapodtak. Azonban az adományozás tökenövelésben betöltött szerepének bemutatására jelen tanulmány keretein belül terjedelmi okok miatt nem kerül sor.

²⁶ A Viski Református Egyházközség kezelése alatt álló ún. Takarékmagtár alapítvány törzsvagyona 1915 körül 8655 koronát tett ki. Ebből 500 korona 10 darab Viski Hitelszövetkezeti részvénybe, 1000 korona pedig 10 darab Viski Polgári Takarékpénztári részvénybe volt fektetve. A técsői egyháztanács a Ferkő Nagy János és neje Munkácsy Sára által tett 1000 forintos ún. Ferkő Munkácsy alapítvány egy részét 300 darab técsői takarékpénztári részvénybe fektette. Míg a máramarosszigeti Id. Szilágyi József féle közszükségleti alap vagyona az alapító által adományozott 1 darab 200 korona névértékű Máramarosi Takarékpénztári részvényből állt, vagyis teljes egészében értékpapírba fektetve kamatozott. TtREL I. 1. t. 8. Visk 1840-1917. A viski ref. egyház Takarékmagtár alapítványának alapító levele. X. 44.; TtREL I. 1. t. 6. Máramarossziget 1671-1917. Alapító levél. X. 36.; TtREL I. 8. i. (= Egyházkerületi Levéltár iratai. Egyházkerületi és egyházmegyei nyomtatott jegyzőkönyvek.) 43. A máramaros-ugocsai ev. ref. egyházmegye 1907. évi október hó 11-én, Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Máramarosszigeten, 1907. (a továbbiakban: Em. kjkv. 1907. október 11. Máramarossziget, 1907.) 25.

²⁷ A taraczközi református egyház Máramarosi Takarékpénztárban betétként elhelyezett Templom alapjának éves kamata 4%, míg a fentebb említett viski Takarékmagtár alapítvány részvénybe fektetett törzsvagyónának éves osztaléka 5% volt. A nagyszőlősi egyháztanács az Aczél László alapítvány tőkéjét egy ideig szintén takarékpénztárban kamatoztatta 5%-os kamatláb mellett. Míg a nagytrnai egyházközség az egyház Templom alapjára adományozott 3655 korona 90 fillért a nagytrnai hitelszövetkezetben helyezte el 5%-os éves kamatra. TtREL I. 1. t. 4. Hosszúmező 1852-1910. Alapító levél. X. 14.; TtREL I. 1. t. 8. Visk 1840-1917. A viski ref. egyház Takarékmagtár alapítványának alapító levele. X. 44.; TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1907. október 11. Máramarossziget, 1907. 38.; Uo. Em. kjkv. 1911. május 1. Nagyszőlős, 1911. 60.

(1905), a Viski Polgári Takarékpénztár (1894/98), a Máramarosi Takarékpénztár Rt. (1896), az Ugocsa vármegye területén lévő Halmi-i Hitelszövetkezet (1907/09), a Halmi-i Népbank (1883), a Halmi-i Kereskedelmi Bank (1892), a nagyszőlősi székhelyű Ugocsai Takarékpénztár Egyesület (1871), valamint a Bereg Munkácsi Takarékpénztár (1863) stb. is.²⁸

A törzsvagyon kamatoztatásának egy másik – bár úgy tűnik kevésbé elterjedt – formája az alaptőkék ingatlanba fektetése volt. A máramarosszigeti református egyház a kezelése alatt lévő fundációk nagy részének, azaz 15-ből 8-nak²⁹ a törzsvagyonát valamilyen ingatlan vételére használta fel. A befektetett alapítványi tőkék összértéke több, mint 5600 koronát tett ki. Az egyház az ingatlanba fektetett összegek után évi 4%-os kamatot fizetett a különböző alapoknak és alapítványoknak.³⁰ Ez a gyakorlatban – az említett kamatlábbal számolva – azt jelentette, hogy pl. a Szilágyi János Emléke Alapítvány, amelynek összege 200 korona volt, évente 8 koronát, míg az 1000 koronás Várady Róza-féle női kézimunka tanítási alap évi 40 koronát kamatozhatott. Ezek mellett voltak olyan ingatlanba fektetett alapítványi tőkék is, amelyek esetében – az előbbiektől eltérően az alapító okiratokban – nem került sor az éves kamatlábak megállapítására. Például a Szabó Bertalan Emléke Alapítvány 2000 koronás törzsvagyonának kamatoztatásáról csupán annyit tudunk, hogy az alaptőke „a régi ref. elemi leányiskola

²⁸ TtREL I. 1. t. 2. Dolha 1909–1910. Alapító levél. X/9.; Uo. Alapító levél. X/10. – X/11.; TtREL I. 1. t. 3. Feketepatak 1890–1911. Alapító-levél. X/1. – X/3.; TtREL I. 1. t. 4. Hosszúmező 1852–1910. Alapító levél. X. 14.; TtREL I. 1. t. 5. Kisbábony 1904–1911. Alapító-levél. X. 20. – X. 24.; TtREL I. 1. t. 6. Máramarossziget 1671–1917. Alapító levél. X. 36.; TtREL I. 1. t. 8. Visk 1840–1917. A viski ref. egyház Takaréktár alapítványának alapító levele. X. 44.; Uo. A viski ref. egyház szegényalapja alapító levele. X. 45.; Uo. A viski ref. egyház Új templom alapjának alapító levele. X. 46.; Uo. A viski ref. egyház „Torony alapja” alapító levele. X. 47.; Uo. A viski ref. egyház népiskolai árva és segély alapjának alapító levele. X. 49.; Uo. A viski ref. egyház harang alapjának alapító levele. X. 50.; Uo. A viski ref. egyház Erdőbirtokossági új templom alapjának alapító levele. X. 51.; Uo. A viski ref. egyház Földeladási alapjának alapító levele. X. 53.; Uo. „A viski református egyházközség reformáció emlék alapítványa” alapító levele. X. 54.; Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 35. köt. A Magyar Szent Korona Országainak hitelintézetei az 1894–1909. években. Bp. 1913. 306., 311., 313.; *Braun László*: Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898–1910 között. Ungvár 2011. 42., 52., 86.; *Czébely Lajos*: Visk története. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár 2002. 153.

²⁹ Adataink azokra az egyházközségekre – nem líceumi – alapokra és alapítványokra vonatkoznak, amelyek alapítólevelei a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában az Egyházközségi alapítólevelek nevű állagban vannak elhelyezve.

³⁰ TtREL I. 1. t. 6. Máramarossziget 1671–1917. Alapító-levél. X. 26.; Uo. Alapító levél. X. 28.; Uo. Alapító-levél. X. 32. – X. 35.; Uo. Alapító-levél. X. 37.; Uo. Alapító-levél. X. 40.

épületébe építtetett be [...] ez a régi iskolaépület jelenleg s ezentúlra is az egyház egyik bérépülete, a legelőnyösebben kamatoztatik [...].³¹ Ehhez hasonlóan a Barthos Andrásné közszükségleti alap 200 koronás tőkéjének befektetéséről is csak annyi ismeretes, hogy „az ingatlanba helyezett alapítványi összeg a legelőnyösebben kamatozik.”³²

Az alapítványi törzstőkéket – a kezeléssel megbízott jogi személyek – gyakran kölcsönök által, kamatra történő tőkekihelyezéssel próbálták növelni és gyümölcsoztatni. Többek között ezt a kamatoztatási módot választotta, részesítette előnyben a hosszúmezei egyháztanács is, amely a Belhivatalnoki fizetés alap és az Egyházfenntartási alap törzsvagyont egyaránt kötvényekre kiadott hitelek formájában kamatoztatta.³³ Ezeken kívül a presbitérium és a helyi iskolaszék további négy általa kezelt alapítvány kapcsán határozott úgy, hogy „A tőkét az egyházközség tagjai részére [...] jelzálog bekebelezése mellett kölcsönképpen lehet kiadni, s ha így az egész összeg gyümölcsoztható nem volna, a tőke fennmaradó részét a hosszúmezei népbanknál kell [...] korlátozás kitüntetésével elhelyezni.”³⁴ De az előbbivel teljesen – vagy legalábbis részben – azonos módon zajlott a hosszúmezei egyháztanács által kezelt Földvérteli alap, az Új templom alap, valamint a taraczközi³⁵ Egyházfenntartási alap gyümölcsoztatása is.³⁶

A rendelkezésre álló adatok alapján az egyes kölcsönügyleteknél használt kamatláb nagysága 5%, 7,5%, 8%, 8,3%, illetve 12% volt.³⁷ De akadt olyan egyházközség is az egyházmegyében, amely jelentősen magasabb kamat fejében nyújtott hiteleket, mint a nagytarnai református egyház,

³¹ TtREL I. 1. t. 6. Máramarossziget 1671-1917. Alapító-levél. X. 34.

³² TtREL I. 1. t. 4. Hosszúmező 1852-1910. Alapító-levél. X. 35.

³³ TtREL I. 1. t. 4. Hosszúmező 1852-1910. Alapító levél. X. 16. – X. 17.

³⁴ TtREL I. 1. t. 4. Hosszúmező 1852-1910. Alapító levél. X/5. – X/7.

³⁵ A taraczközi református egyház eleinte Pálosremete filiája volt, majd a XVIII. század folyamán anyaegházzá alakult. Azonban az 1790-es években önállósága megszűnt és Hosszúmező filiája lett az első világháborúig. *Felbősné Csiszár Sarolta – Küllös Imre – Molnár Ambrus – P. Szalay Emőke: Magyar Református Egyházak javainak tára. A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv és iratanyaga. Kárpátaljai Református Egyház I-IV. I. Máramaros-Ugocsa Egyházmegye. Bp. 1999. 304.*

³⁶ TtREL I. 1. t. 4. Hosszúmező 1852-1910. Alapító levél. X. 15.; Uo. Alapító levél. X. 18. – X. 19.

³⁷ TtREL I. 1. t. 3. Feketepatak 1890-1911. Alapító-levél. X/4.; TtREL I. 1. t. 4. Hosszúmező 1852–1910. Alapító levél. X. 16.; TtREL I. 1. t. 6. Máramarossziget 1671–1917. Alapító-levél. X. 39.; TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1907. október 11. 25; Uo. Em. kjkv. 1910. augusztus 22. 31–32; Viski Református Egyház Irattára (a továbbiakban: VREI) Kötelezvény. Kelt Viskén, 1875. január 1.; Uo. Kötelezvény. Kelt Viskén, 1913. január 1.

amely az ún. Lelkészi fizetési alap javára kiutalt államsegély összegét kisebb kölcsönök formájában 25%-os kamatra adta ki.³⁸

A kölcsönzött, igényelt összegek rendkívül széles skálán mozogtak és néhány tíz forinttól/koronától,³⁹ több száz vagy akár több ezer forintig/koronáig terjedtek. Ez valószínűleg egyrészt a kölcsöntvevők részéről jelentkező eltérő mértékű hiteligényekkel, másrészt pedig a hitelező egyházak rendelkezésére álló anyagi erőforrások – a kölcsönözhető alapítványi tőkék – nagyságrendbeli eltéréseivel stb. magyarázható. A törzstőkéket, vagy legalábbis azok egy bizonyos részét, több részletben, kisebb-nagyobb összegű kölcsönök formájában helyezték ki, de az is előfordult, hogy egy összegben adták ki. A hitelt felvevők és igénylők között az egyháztagok, helyi polgárok mellett jogi személyek, vagyis egyházközségek is szerepeltek. Ez utóbbiak, mint azt látni fogjuk, rendszerint nagyobb összegű hitelekért folyamodtak.

A kölcsönzött összegek nagyságrend szerinti megoszlásának érzékeltetésére – a természetes személyekre vonatkozó – kiragadott példaként említjük meg, hogy a nagytarnai egyházközség 20–30 forint, estenként 100 forint nagyságú hiteleket nyújtott az egyháztagoknak.⁴⁰ A viski református egyház – a fennmaradt adóslevelek alapján – az iskolai célú alapítványi tőkékből 1875-ben 12%-os, 1913-ban pedig 7,5%-os kamatra adott kölcsönöket. Ezek nagysága egyenként 60 koronát – az első esetben 30 forintot – tett ki.⁴¹ Míg a tiszakeresztúri református egyháztanács a kezelése alatt álló Ilosvai Szilágyi Károly pénzbeli alapítvány teljes összegét (200 koronát) kiadta az egyik helyi polgárnak.⁴²

A magánszemélyek hiteligényléseinek okait magától értetődően nem ismerjük. Viszont a kölcsönfelvétel engedélyezéséért folyamodó

³⁸ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1882. március 29-30. Máramarosziget, 1882. 17.; Az egyházmegyei küldöttség 1882-ben azt javasolta az egyházközség elöljáróinak, hogy a kamatot 25%-ról 12%-ra csökkentse. Ua.

³⁹ Az 1858-tól érvényben lévő ezüst alapú osztrák értékű forint-krajcár pénzrendszert 1892-ben felváltotta az aranyalapú korona-fillér rendszer. Az 1899. november 1-én kelt kormányrendelet értelmében a korona 1900. január 1-től kizárólagos fizetőeszközzé vált az Osztrák-Magyar Monarchia területén. Viszont az 1892 augusztusától 1899 decemberéig terjedő időszakban még mindkét pénznem forgalomban volt törvényes fizetőeszközként. 1 osztrák értékű forint 2 koronával volt egyenlő. *Molnár Péter*: Magyarország forgalmi pénzei 1892–1914 között. Honismeret 38. (2010) 1. sz. 67., 70.; *Rádóczy Gyula*: Adatok a legújabb kori magyar pénztörténethez. Az érem 28. (1971) 2. sz. 16.

⁴⁰ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1882. március 29-30. Máramarosziget, 1882. 17.; Uo. Em. kjkv. 1883. március 13-15. Máramarosziget, 1883. 12.

⁴¹ VREI Vegyes iratok. Kötelezvény. Kelt Viskén, 1875. január 1.; Uo. Kötelezvény. Kelt Viskén 1913. január 1.

⁴² TtREL I. 1. t. 8. Tiszakeresztúr 1915. Alapító Levél. X. 41.; Az összeget Fábán Károly tiszakeresztúri lakos vette fel. Ua.

egyházközségek elöljárói mindig közölték az egyházmegyei közgyűlés elé beterjesztett beadványaikban, hogy miért vesznek fel vagy milyen céllal szeretnének felvenni kölcsönt⁴³ a rendelkezésre álló alapok, alapítványok tőkéiből.

A dolhai egyház 1903-ban a lelkészi laknál legszükségesebb melléképületek felépítésére a Toronyépítési alapból 300 korona kölcsönt kívánt felvenni 5%-os kamatra. Az egyházmegyei közgyűlés a kérelmet teljesíthetőnek találta.⁴⁴ A tiszaujhelyi egyház elöljárósága az 1910-ben beterjesztett beadványa szerint egy 1000 koronába kerülő bérházat akart építeni, amelynek költségét a Tiszaújlaki Takarékpénztárban elhelyezett Egyházfenn tartási alap tőkéjéből 10 éves visszafizetési kötelezettség mellett évi 5%-os kamatra felveendő kölcsönből kívánta fedezni. A közgyűlés a kölcsönfelvételre vonatkozó kérelmet jóváhagyta, azzal a feltétellel, hogy a kamatok törlesztése, illetve a kölcsönösszeg visszafizetése pontosan történjen meg.⁴⁵ Míg a halmi-i egyházközség presbitériuma és közgyűlése 1914 márciusában határozatilag kimondta, hogy az egyházi adóhátralékok miatt kialakult költségvetési hiány pótlására a banki kamattal megegyező kamatláb mellett 2500 korona kölcsönt vesz fel az egyházi magtár alapból. Az összeget tíz egyenlő évi részletben kívánta visszafizetni. Az egyházmegye közgyűlése a hitelfelvételre vonatkozó határozatot ebben az esetben is elfogadta.⁴⁶

Természetesen a hitelt igénylők köre az említett egyházközségekkel nem merült ki, viszont esetenként nem szerepel, hogy egy-egy kölcsönügyletre ténylegesen milyen kamatláb mellett került vagy kerülhetett sor.

A kisbábonyi egyházközség 1909-ben az egyházmegyéhez fordult engedélyért, hogy a templomrenoválás 2600 koronát kitevő költségeinek hiányzó részét (451 koronát) kölcsönvehesse az egyház Orgona alapjából. Az egyházmegyei közgyűlés jóváhagyta a kérelmet, de csak azzal a feltétellel, hogy az egyházközség minél hamarabb visszafizeti a törvényes kamatra felveendő összeget.⁴⁷ Míg a fancsikai egyházközség presbitériuma és közgyűlése 1914 márciusában határozatilag kimondta, hogy a torony teljes

⁴³ Ez részben azzal magyarázható, hogy az egyházközségek többsége rendszerint valamilyen helyi szintű építkezés költségeit kívánta fedezni az alaptőkékből igényelt hitelösszegek által. Ezzel kapcsolatban az 1810: 80. sz. és 1870: 211. sz. rendszabályok pedig kimondták, hogy: „[a]z egyház semmi nevezetesebb igazítást, anynyival inkább új templom, torony, lelkészi lak vagy iskolák építését nem vétetheti fogamatba, míg azt az egyházmegyének be nem jelentette s onnan helybenhagyást nem nyert ki.” *Tóth Sámuel*: Az egyházakat s belhivatalnokokat, legközvetlenebbül érdeklő Országos törvények, kormányrendeletek, egyházkerületei rendszabályok és intézkedések kivonatos gyűjteménye. Debreczen 1875. 25.

⁴⁴ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1903. május 13. Máramarosziget, 1903. 42-43.

⁴⁵ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1910. augusztus 22. Nagyszőlős, 1910. 31-32.

⁴⁶ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1914. április 8. Nagyszőlős, 1914. 47.

⁴⁷ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1909. május 4. Máramarosziget, 1909. 24.

felépítése céljából 2100 korona kölcsönt vesz fel az ún. Szirmay-földvételei alapból. Az egyházmegye közgyűlése e határozatokat is jóváhagyta.⁴⁸

Az alapítók vagy a kezelést végző jogi személyek az egyes alapok és alapítványok esetében azt is megszabták, hogy kik, hogyan, milyen időtartamra, illetve milyen feltételek és kötelezettségek mellett juthatnak kölcsönhöz.

Többek közt e fundációk közé tartozott a viski református egyházközség Iskolai alapítványa is, amelyet Géressy László⁴⁹ református lelkész alapított 1840-ben. Az alapító rendelkezése szerint a leendő hitelkérelmek elbírálása a viski református egyháztanács, valamint a lelkipásztor közös feladatkörébe tartozott. Az egyháztanács az alapítókét részletekben vagy akár teljes egészében olyan megbízható, tisztességes és fekvő vagyonnal (ingatlan) rendelkező viski polgároknak adhatta ki, akik állandó jelleggel, határidőben fizették a kölcsönzött összeg éves kamatait. Géressy további rendelkezése értelmében az egyháztanács köteles volt kamatostul behajtani a kihelyezett tőkét a hátralékosoktól, míg a rendszeresen törlesztők esetében a tőke akár több évre is kölcsönözhető volt.⁵⁰

⁴⁸ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1914. április 8. Nagyszőlős, 1914. 47.

⁴⁹ Géressy László (Rákos /Beregrákos, 1804 – Visk, 1870. április 6.) református lelkész. A Bereg vármegyei Rákoson (Beregrákos) születet Géressy Imre és Keresztúri Kis Zsuzsanna gyermekeként ősi református papi családban. Főiskolai tanulmányait Sárospatakon végezte. A pataki református kollégiumot, mint kilencedik éves tógátushallgató 1829. november 11-én hagyta el. Innen papnak ment Csepébe (Ugocsa vm.). Az itt eltöltött két év után Forgolányba (Ugocsa vm.) távozott, ahol 1832–1834 között szolgált lelkészként. Ezt követően – a viski református gyülekezett meghívása nyomán – Viskre (Máramaros vm.) került, ahol közel harminchat éven át – 1834-től 1870-ig – szolgált lelkészként. A viski református egyházban eltöltött hivatali ideje alatt széleskörű egyházi és közeleti tevékenységet fejtett ki. VREI Lelkészek életrajzi adatai a viski református egyházközség anyakönyveiben.; *Czébely L.*: Visk története. i. m. 111–112.; *Peleskey Sándor*: A viski református egyház története. Beregszász 1925. 21., 35–36., 39.; *Zágoni Á. Károly*: A nagytiszteletű beregi egyházmegye emlékkönyve. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai. II. Közlemények. 34. Nyíregyháza 2005. 36.; *Ugrai János*: A Sárospataki Református Kollégiumból távozó tógátusdiákok 1783–1871/72. Forrásközlés. Sárospatak – Tiszaújváros 2012. 135.; *Fodor Gusztáv*: Református múltunk kezessége I. Adattár kárpátjai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz 1523–2016. Tiszaszentimre 2016. 584.

⁵⁰ TtREL I. 1. t. 8. Visk 1840-1917. Másolat. A viski ref. egyház Iskolai alapítványának alapító levele. X. 52.; Az egyházközség irattárában fennmaradt 1875. január 1-én kiállított kötelezvény (adóslevél) tartalmából az is kiderül, hogy az alapítványi tőkéből felvett hitelösszeget 12%-os kamataival együtt egy év múlva kellett visszafizetnie a kölcsönnevőnek. Ellenkező esetben a hitelező a kihelyezett tőkét és lejárt kamatait 12%-os kamatos kamataival együtt peres eljárás útján is behajthatta

Ehhez hasonlóan a hosszúmezei egyháztanács is részletesen szabályozta a kezelése alatt álló Belhivatalnoki fizetés alap törzsvagyonának kamatra történő kihelyezését. A hitelkérelmek jóváhagyása az egyháztanács feladata volt. A megszavazott kölcsönösszegeket 8%-os kamatra, nyomtatott és bélyeges kötvényekre adták ki, amelyen szerepelnie kellett a kölcsönvevők (házastársak), valamint a két kezes és a két tanú (előttömző) aláírásának. Az egyháztanács által jóváhagyott összegek kifizetését az alap pénztárnoka végezte, aki csak a szabályszerűen kiállított kötvényekre adhatta ki a kölcsönöket. Ezen felül az ő feladatkörébe tartozott az alap számadási jegyzőkönyvének vezetése, a hátralékok félénkénti kimutatása, valamint a hanyag fizetők névsorának betérjesztése az egyháztanácshoz. Ami a hitelfelvevőket illeti, a kamatokat félévente előre kellett törleszteniük, ellenkező esetben az egyházi testület felmondta a kölcsönt. Ezzel szemben a kamatösszegeket rendszeresen fizetőknél a tőke addig maradhatott kihelyezve, amíg megfelelő anyagi fedezettel rendelkeztek.⁵¹

A feketepataki református egyházközség az általa kezelt Egyházfenntartási és jótékonyági takaréknak magtár alap tőkéjét szintén kötvényekre adta ki, méghozzá 8,3%-os kamatos kamatra. Hitelt elsősorban református és helybeli egyháztagok kaphattak. A kölcsön visszafizetésének időtartama egy, legkésőbb pedig két évre szólt. Ugyanakkor a hitel az időközi kamattörlesztés elmaradása esetén is azonnal felfüggesztésre kerülhetett.⁵²

Fontos megjegyeznünk, hogy a már fentebb említett 1909. évi egyházkerületi szabályrendelet tőkekihelyezésre vonatkozó rendelkezése értelmében magán vagy jogi személyeknek csak jelzálogfedezet mellett lehetett kölcsönöket nyújtani.⁵³ Ennek megfelelően a máramaroszigeti egyház a néhai Szilágyi Istvánné Hodor Pap Borbála leányiskolai alap (200 korona), valamint a Nánásy Kálmán emlékalapítvány (400 korona) törzsvagyonát is jelzálogilag biztosított 8%-os kamatozású kölcsönbe helyezte el.⁵⁴ Míg a tiszakeresztúri Ilosvai Szilágyi Károly pénzbeli alapítvány tőkéjét kölcsönvevő Fábíán Károly adóssága (200 korona) a nagyszőlősi telekkönyvben bejegyzett birtokára tábláztatott rá.⁵⁵

Az ismert hitelösszegek és kamatlábak összevetése alapján azt is meghatározhatjuk, hogy egy-egy kölcsönügylet milyen anyagi hasznot hozott/hozhatott a hitelezők számára. Így pl. a nagytarnai egyház 20–30 forint

a kölcsönvevő tetszés szerint kijelölt vagyonából. VREI Vegyes iratok. Kötelezvény. Kelt Viskén, 1875. január 1.

⁵¹ TtREL I. 1. t. 4. Hosszúmező 1852–1910. Alapító levél. X. 16.; TtREL I. 8. i. 43. Melléklet a 41. számhoz. A hosszúmezői ev. ref. egyház belhivatalnoki fizetés alapjának szabályai. In: Em. kjkv. 1888. április 12. Nagyszőlős, 1888. 32–33.

⁵² TtREL I. 1. t. 3. Feketepatak 1890–1911. Alapító-levél. X/4.

⁵³ TtREL I. 1. a. 40. Ek. kjkv. 1909. november. 23–25. Debrecen, 1909. 358.

⁵⁴ TtREL I. 1. t. 6. Máramarosziget 1671–1917. Alapító-levél. X. 31.; Uo. Alapító levél. X. 39.

⁵⁵ TtREL I. 1. t. 8. Tiszakeresztúr 1915. Alapító Levél. X. 41.

összegű 25%-os kamatra kiadott kölcsönei rendes kamatfizetés esetén egyenként évi 5 forintot, illetve 7 forint 50 krajcárt jövedelmezhettek. A viski Iskolai alaptól 1875-ben kölcsönzött 30 forint 12%-os kamat mellett évi 3 forint 60 krajcár hasznót eredményezhetett. Míg a dolhai és tiszaujhelyi egyházak által 5%-os kamatra felvenni kívánt 300 és 1000 koronás összegek éves hozadéka 15, illetve 50 koronát tehetett ki. Ugyanakkor becsléseink mellett egy konkrét adattal is rendelkezünk. A técsői református egyháztanács által kezelt ún. Ferkő-Munkácsy alapítvány 8%-os kamatozású kötvényekre kihelyezett 54 029 korona 24 fillért tevő összegének éves hozadéka 4322 korona 33 fillért tett ki.⁵⁶

Meg kell azonban említenünk, hogy a kölcsönügyletek körül számos hiányosság és nehézség merült fel. Jó példa e tekintetben a már többször említett nagytarnai egyház, amely a Lelkeszi fizetési alap javára kiutalt államsegélyből biztosíték nélkül nyújtott kölcsönöket, ezért az egyházmegye közgyűlése felszólította az egyház elöljáróit, hogy az adósokkal két jóhitelű kezessel ellátott kötvényt állíttassanak ki.⁵⁷ Míg a tiszakeresztúri egyház az Iskolai alap tőkéjét vagy legalábbis annak egy részét szabálytalan kötvényekre adta ki. Ennek következtében az egyházmegyei küldöttség arra utasította az egyház gondnokát, hogy a kötvényeket 1885. április 1-ig „törvényes alakszerűséggel” újítsa meg az adósokkal, „s akik erre nem hajlandók ellenük az egyházmegyei ügyész által a törvényes bírói lépéseket tegye meg.”⁵⁸ Hogy sor került e bírósági eljárásra, azt nem tudjuk. Viszont a tiszakeresztúri lelkész egy héttel a határidő lejártát követően már arról számolt be az egyházmegyének, hogy „az iskolai alaptőkék a küldöttség utasítása szerint új kötvényekkel biztosítva lettek.”⁵⁹

De az is többször előfordult, hogy a kölcsönt felvevők nem törlesztették az alapok és alapítványok tőkevagyonából felvett hitelösszegeket, illetve azok éves kamatait. Így pl. a nagytarnai egyház ún. Belhivatalnokok fizetési alapjából Ráthonyi Lajos helyi lakos által felvett 100 forintos kölcsön után jelentős kamathátralék halmozódott fel. Ezért az egyházmegyei közgyűlés arra utasította az egyház elöljáróságát, hogy a tartozás behajtása érdekében tegye meg a szükséges lépéseket.⁶⁰ A tiszaujhelyi egyház Torony alapjából kölcsönt vevők egy része vagy egésze szintén nem törlesztette adósságát. Ennek eredményeképp az egyház 13 darab kötlevelet adott át Nagy József egyházmegyei ügyésznek az adósok fizetésre való felszólítása, valamint szükség esetén a tartozások törvényes eljárás útján történő behajtása céljából.⁶¹ Míg a tiszabökényi egyház egyik fundációja kapcsán kiderült, hogy „az egyházi elöljáróság magtár-alapját, annak eredeti céljától eltérőleg,

⁵⁶ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1907. október 11. Máramarossziget, 1907. 25.

⁵⁷ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1882. március 29–30. Máramarossziget, 1882. 17.

⁵⁸ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1885. április 8. Máramarossziget, 1885. 15–16.

⁵⁹ Ua. 16.

⁶⁰ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1883. március 13–15. Máramarossziget, 1883. 12.

⁶¹ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1886. április 8. Máramarossziget, 1886. 19.

olyan közvagyonnak tekinti, melyet bármely egyházi célra felhasználhatónak vél, s abból felsőbb hatósági jóváhagyás nélkül kölcsönöket vesz, s azok megtérítéséről nem gondoskodik.”⁶²

Mindezek alapján talán nem meglepő, hogy az egyházmegye esetenként határozottan fellépett a tőkekihelyezésekre irányuló törekvések ellen, mint pl. a taraczközi leányegyház esetében. Az egyházmegyei közgyűlés 1905-ben elutasította az említett egyház azon határozatát, mely szerint a Templom alapra begyűlt 835 korona 13 fillért képező összeget jó hitelű magánszemélyeknek nyújtandó kölcsönök formájában kívánja kamatoztatni. Mi több a közgyűlés felszólította a hosszúmezei egyháztanácsot, hogy a szóban forgó tőkét kötményezett állampapírokba helyezze el.⁶³

Bár szoros értelemben véve nem tartozik a tárgyhoz, mégis fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy néha olyan sajátos – mondhatni sikkasztási – esetek is előfordultak, amelyek „főszereplői” egyházközségi tisztviselők voltak. A tiszaujhelyi egyház takarékpénztári betétben elhelyezett Iskolai alapjának tőkéjét (695 forint) 1884-ben Ujhelyi Antal az egyház engedélye nélkül kivette és saját céljaira használta fel. A nevezett gondnok az egyházmegye esperesének, illetve ügyészének felszólítása ellenére sem fizette vissza az összeget. Ezért az egyházmegye közgyűlése megbízta Nagy József egyházmegyei ügyészt, hogy a tőke és a járulékok biztosítása érdekében tegye meg a szükséges lépéseket.⁶⁴ Ehhez hasonló esetre kerülhetett sor a mátyfalvi egyházközségben is, ahol azzal gyanúsították meg és jelentették fel az egyház gondnokát, hogy 400 forintot vett ki a takarékpénztárban elhelyezett Iskolai építési alaphoz és az összeget két nagyszőlősi illetőségű személynek adta ki 8%-os kamatra. Az egyházmegye vizsgálatot indított az ügyben.⁶⁵

Hiba lenne azonban azt feltételezni, hogy a tőkekihelyezések körül felmerülő hiányosságok csak a Máramaros-Ugocsa Egyházmegye egyházközségeiben⁶⁶ fordultak volna elő. Ezt önmagában már az is bizonyítja, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület 1856-ban elrendelte, hogy az

⁶² TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1905. október 3. Máramarossziget, 1905. 8.

⁶³ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1905. május 2. Máramarossziget, 1905. 22.; A Templom alap törzsvagyonát képező gyűjtésből és egyházi telek eladásból származó összeg (4047 korona 13 fillér) 4%-os kamatláb mellett került elhelyezésre a Máramarossziget Takarékpénztár Részvénytársaságnál. A törzsvagyon nagysága az 1913. év végén már 9831 korona 52 fillért tett ki. TtREL. I. 1. t. 4. d. Hosszúmező 1852–1910. Alapító levél. X. 14.

⁶⁴ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1886. április 8. Máramarossziget, 1886. 19.

⁶⁵ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1892. augusztus 11. Nagyszőlős. 1892. 12.

⁶⁶ Az 1883. évi püspöki jelentés Máramaros-Ugocsa Egyházmegyére vonatkozó megállapítása szerint: „Jelentékeny vagyon áll [...] az egyházak rendelkezésére és kezelése alatt. Sajnos azonban, hogy sok helyeken nincs kellő gond és lelkiismeretességgel kezelve. Vannak egyházak, hol a nagy fáradsággal összehozott tőkepenz veszélyben forog. Más egyházakban többé-kevésbé biztosítva nincsenek.”

esperesek a vizitációk alkalmával győződjenek meg róla, hogy az alapítványi tőkék biztos helyen vannak-e elhelyezve, mivel sok egyházközségben az iskolai alapítványokról és az egyházközségek vagyonáról nincs kimutatás és a kölcsönök nincsenek biztos kezesekkel ellátva.⁶⁷

Visszatérve a törzstőkék kamatoztatásának egyéb formáihoz érdemes megemlítenünk, hogy akadtak olyan alapítványok is, amelyek éves kamatait – az alaptőkék átadásának hiányában – maguk az alapítók fizették. A fundátorok által rögzített kamatlábak mértéke minden, általunk ismert, esetben részben azonos volt a pénzügyi intézetek által fizetett kamattal.

Forrásaink tanúsága szerint a történelmi Máramaros-Ugocsa Egyházmegyében legkevesebb tizenhárom fundáció jött létre a törzsvagyon átadása nélkül, ezek egyike a máramarosszigeti Kovássy Ákos ref. elemi iskolai segélyezési alapítvány volt. Kovássy Ákos máramarosszigeti ügyvéd, földbirtokos 1881-ben 100 osztrák értékű forint (200 korona) alapítványt tett, azzal a kikötéssel, hogy alapítványi összeg halála után lesz beszedendő örököseitől. Viszont az alapító kötelezettséget vállalt arra vonatkozóan, hogy a 200 koronás tőke 5%-os kamataként minden év szeptember 1-én 10 koronát fizet be a máramarosszigeti egyház pénztárába.⁶⁸ Ezen kívül Kovássy Ákos és neje, Derzsy Irma 1902-ben a Máramaros-Ugocsa Egyházmegye tíz egyházközsége – név szerint a bökényi, a dabolci, a fancsikai, a feketeardói, a forgolányi, a gödényháza, a péterfalvai, a tiszakeresztúri, a tiszaujhelyi és a tivadari – részére egyenként 200 koronás alapítványt tett. A kedvezményezettek számát Kovássy 1903-ban további két egyházközséggel – a nevetlenfaluival és a gyulaival – tizenkettőre egészítette ki. A törzsvagyon átadására azonban az említett fundációk esetében sem került sor,⁶⁹ csak az 5%-os éves kamatok kifizetésére. Az alapító 1903. január 1-től

TtREL I. 1. a. 29. Püspöki jelentés az egyházmegyék 1883. évi szellemi és anyagi állapotáról. In: Ek. kjkv. 1884. augusztus. 18–23. Debrecen, 1884. 134–135.

⁶⁷ *Barcsa János*: A Tiszántúli Református Egyházkerület történelme. I–III. Debrecen 1908. III. 285.

⁶⁸ TtREL I. 1. t. 6. Máramarossziget 1671–1917. Alapító-levél. X. 29.

⁶⁹ Az alapító okirat törzstőke átadásra vonatkozó pontja szerint, „[a]z alapítványi összeg befizetésének sorrendjét és módjait, – szerény vagyoni viszonyunk jobbra fordulása reményének be nem következése esetén – végrendelkezésünk fogja megállapítani.” Valószínűsíthető, hogy az alapítók „szerény” anyagi helyzetének kialakulásában az is közrejátszott, hogy Kovássy Ákos elkötelezett máramarosi almanemesítőként minden pénzét abba fektette. Ezzel kapcsolatban Kovássy Zoltán egyik tanulmányában a következőket írja: „Édesanyám menyasszony korában egy régi arany mentegombot kapott ajándékba «Ákos bácsi»-tól. [...] Amikor azután az első világháború végén pénzre lett volna szükség, a ma is őrzött «aranygomb» bizony réznéz bizonyult. És ekkor tudódott ki, hogy a «különc ember» kísérlete mibe került. Mert Kovássy Ákos minden öröklött ékszer drágakövét üveggel pótolta (amit évtizedeken át senki nem tudott), az aranygombokat rézmásolatokkal cserélte fel, s minden kapott pénzt a Jonathán alma nemesítésére fordította. Csak a

kezdődően évente egy összegben⁷⁰ juttatta el a kamatokat az egyházmegye esperesi hivatalához. Míg az egyenként tíz koronás pénzösszegeket az esperes vagy pedig az egyházmegye pénztárnoka továbbította a kedvezményezett egyházközségek lelkészeinek.⁷¹ Azonban a kamatoknak ebben a formában történő folyósítása az 1917. évvel bezárólag megszűnt. Az időközben megőrzvegyült⁷² Kovássy Ákos az egyházmegye 1917. október 9-én, Máramaroszigeten tartott közgyűlésén bejelentette, hogy a kamatok további fedezése céljából 2400 korona névértékű hadikölcsönkötvényt ad át az egyházmegyének, hogy az a kötvények esedékes szelvényeinek beváltásából fizesse ki a kamatösszegeket a kedvezményezett lelkészeknek. A közgyűlés elfogadta az alapító rendelkezését és ennek megfelelően a két darab egyenként 1000 korona, illetve a négy darab 100-100 korona névértékű 5,5%-os és 6%-os hadikötvényt az egyházmegyei közpénztárban helyezte el.⁷³

Az eddigiekben ismertetett befektetési alternatívák mellett az első világháború (1914–1918) alatt megjelent a törzstőkék kamatoztatásának egy másik sajátos formája is, mégpedig az alapítványi vagyon teljes vagy részleges hadikölcsönkötvényekbe való fektetése.

virág volt valódi, melyet fiatalkorától kezdve haláláig mindig kitűzött kabátja hajtókájára.” TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1902. szeptember 30. 1902. 35.; Kovássy Z.: Almanemesítés Máramarosban. i. m. 47.

⁷⁰ A kamatösszegek összértéke kezdetben 100, míg 1904-től 120 koronát tett ki. De arra is volt példa 1907-ben, hogy az alapító személyesen adta át az egyik lelkésznek a neki szánt összeget, így az esperesi hivatalhoz eljuttatott pénzösszeg az adott évben 120 helyett 110 korona volt. TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1904. május 9. Máramarosziget, 1904. 23.; Uo. Em. kjkv. 1905. május 2. Máramarosziget, 1905. 19.; Uo. Em. kjkv. 1908. május 2. Máramarosziget, 1908. 9.

⁷¹ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1902. május 9. Máramarosziget, 1902. 34–35.; Uo. Em. kjkv. 1902. szeptember 30. 1902. 35.; Uo. Em. kjkv. 1903. május 13. Máramarosziget, 1903. 6.; Uo. Em. kjkv. 1903. szeptember 22. 1903. 33–34.; Uo. Em. kjkv. 1904. május 9. Máramarosziget, 1904. 9., 23; Uo. Em. kjkv. 1905. május 2. Máramarosziget, 1905. 19.; Uo. Em. kjkv. 1906. május 1. Máramarosziget, 1906. 13.; Uo. Em. kjkv. 1907. május 3. Máramarosziget, 1907. 20.; Uo. Em. kjkv. 1908. május 2. Máramarosziget, 1908. 9.; Uo. Em. kjkv. 1911. május 1. Nagyszőlős, 1911. 13.; Uo. Em. kjkv. 1912. április 30. Nagyszőlős, 1912. 8.; Uo. 1914. április 8. Nagyszőlős, 1914. 13.; Uo. Em. kjkv. 1915. március 18. Nagyszőlős, 1915. 11–12.; Uo. Em. kjkv. 1916. április 7. Nagyszőlős, 1916. 14–15.; Uo. Em. kjkv. 1917. április 13. Nagyszőlős, 1917. 11.; Uo. Em. kjkv. 1918. április 11. Nagyszőlős, 1918. 14.

⁷² Neje 1913. november 29-én hunyt el Máramaroszigeten. Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. Gyászjelentések. Kovassoi Kovássy Ákosné felső-boldogasszonyfalvi és gálospetri Derzsy Irma.

⁷³ TtREL I. 8. i. 43. Em. kjkv. 1917. október 9. Nagyszőlős, 1917. 14.; Uo. Em. kjkv. 1918. április 11. Nagyszőlős, 1918. 14., 25.

A világháború idején a hadban álló országok – köztük Németország, Nagy-Britannia, Ausztria és Magyarország – kormányai állami értékpapírok, úgynevezett hadikölcsönkötvények kibocsátása által próbálták bevonni a magántőkét a háborús kiadások fedezésébe. Az ismert adatok szerint Magyarország első világháború alatti hadi kiadásai összesen 32,7 milliárd koronát tettek ki. Ennek az összegnek az 5%-át külföldi kölcsönökből, szintén kb. 5%-át adóbevételekből, 7%-át a kereskedelmi bankok által nyújtott hitelekből, 30%-át közvetlen jegybanki hitelből, míg 53%-át a hadikölcsön bevételeiből fedezte az állam.⁷⁴

Magyarországon 1914 novembere és 1918 júniusa között összesen nyolc alkalommal – általában ősszel és tavasszal – került sor hadikölcsönkötvények kibocsátására. Ezek együttes névértéke több mint 18 milliárd koronát tett ki.⁷⁵ A kötvényeknek két típusa létezett: az 5,5%-os, illetve a 6%-os kamatozású járadékkötvény. Az első hadikölcsön keretében kibocsátott 6%-os kölcsönkötvények tiszta kamatozása hatéves lejáratnál⁷⁶ 6,69%-ot tett ki, ami jelentősen meghaladta a háború előtti átlagos kamat nagyságát. A kötvények adó- és illetékmentesek voltak, emellett a részletfizetésre történő jegyzésre is volt lehetőség stb. E kedvezmények együttes célja a potenciális befektetők jegyzési kedvének felkeltése, ösztönzése volt. Mindehhez a pénzügyminisztérium szervezése és irányítása alatt egy széleskörű propaganda is társult, ami elsősorban a kisbefektetők megnyerésére irányult. A hadikölcsön népszerűsítésében az újságok és szaklapok mellett bankárok, világi és egyházi méltóságok, gazdasági érdekképviselők és társadalmi egyesületek is részt vettek. A propagálók a kötvényjegyzést a nemzeti küzdelem, az élethalál harc ügyével azonosították, egyben hősi és hazafias cselekedetnek minősítették.⁷⁷

A Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke Dr. Baltazár Dezső⁷⁸ 1915. szeptember 30-án kelt lelkészekhez címzett körlevelében például a

⁷⁴ *Mihók Sándor*: A hadikölcsön Magyarországon az első világháború idején. Honvédségi Szemle 146. (2018) 4. sz. 127–129.

⁷⁵ *Mihók S.*: A hadikölcsön Magyarországon i. m. 127.

⁷⁶ A hadikölcsön 1920 novemberéig nem volt felmondható. *Pogány Ágnes*: A magyarországi közkölcsönök története az első világháború kitörésétől a pénzügyi stabilizációig. Történelmi Szemle 44. (2002) 1-2. sz. 71.

⁷⁷ *Pogány Á.*: A magyarországi közkölcsönök története i. m. 71–73.

⁷⁸ Baltazár Dezső (Hajdúböszörmény, 1871. november. 15. – Debrecen, 1936. augusztus. 25.) református püspök. Hajdúböszörményben tanult 1888-ig, majd Debrecenbe ment ahol 1890-ben a gimnáziumot, 1894-ben pedig a teológiát is elvégezte. Ekkor nevelősködni kezdett s egyidejűleg a jogot is elvégezte Budapesten, ahol 1897-ben államdoktorságot szerzett. Miután a berlini és heidelbergi egyetemen is tanult, 1899 elején vallásosító lett Budapesten. 1899 júniusában fogalmazóvá nevezetett ki a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba, 1900 novemberétől hajdúszoboszlói, 1904 őszétől hajdúböszörményi lelkész volt. Ugyanekkor az alsószabolcs-hajdúvidéki egyházmegye esperessé, 1911 nyarán a tiszántúli egyházkerü-

következőképp buzdította a református magyarságot a III. hadikötvény jegyzésre: „Ha fiaink drága életükkel fizetnek a harcmezőn, akkor a legkisebb, amit az állam elvárhat tőlünk az, hogy a hadviselés eszközeit rendelkezésére bocsássuk, amikor a kölcsönnyújtás valóságos haszonnal is jár a hitelezőre nézve. Nekünk meg magyar reformátusoknak sok századok dicsőségével és szenvedésével lelkünkbe vésett szent kötelességünk meg is tenni mindent a hazáért. Hogy népünk buzgósa a hadikölcsön-jegyzésben is a múlthoz méltóan jusson kifejezésre, nagy részben a lelkek vezéreinek, a papságon, a papság agitatórius munkásságán fordul meg. Aratásra való gabona van; mert népünk legnagyobb része olyan pénzbőséggel soha nem rendelkezett, mint most. Méltóztassanak felvilágosítani a pénzt rejtegető tudatlanokat, hogy cselekedetük nem okos előrelátás, hanem oktalanság, ami a hazaszeretet hiányának is szomorú bizonyítéka. Az oktalanság nyilvánvaló abból, hogy ha elvész a haza, elvész a rejtett pénz is s ha a haza emiatt vesz el, a gyász vádja tudni fogja, hogy kiknek a fejére szálljon.”⁷⁹

A magyarországi hadikötvényt jegyző kis- és nagybefektetők között arisztokraták, politikusok, vállalkozók, honvédek, pénzintézetek, alapítványok, egyesületek, iskolák, biztosítótársaságok és városok is stb. egyaránt szerepeltek.⁸⁰ De mint Csohány János fogalmaz: „Kivette részét a református egyház is a hadikölcsön jegyzésből. Nagymultú iskolák fektették vagyonuk jelentős részét hadikölcsönkötvényekbe.”⁸¹

A történelmi Máramaros-Ugocsi Református Egyházmegyében a máramarosszigeti református líceum mellett⁸² számos egyházközség élt az

let püspökké választotta. *Zoványi Jenő*: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Bp. 1977. 43.

⁷⁹ VREI Vegyes iratok. A tiszántúli egyházkerület püspökétől. Körlevél a kebelbeli lelkészekhez. Kelt Debreczen, 1915. szeptember hó 30.

⁸⁰ *Mihók S.*: A hadikölcsön Magyarországon i. m. 128., 132., 137.; *Pintér Zoltán Árpád*: Hadsegélyező tevékenység az I. világháború alatti Karcagon. In: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig. Szerk. Döbör András – Zeman Ferenc. Szeged 2014. 58.

⁸¹ *Csohány János*: A reformátusság és a politikai, szociális kérdések. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház történetéből 1867–1978. Főszerk. Bartha Tibor – Makkai László. Bp. 1983. 111.

⁸² Az első világháború ideje alatt a szigeti líceum igazgatótanácsa legalább 15 alapítvány törzsvagyonát fektette részben vagy egészben 6%-os hadikölcsönkötvényekbe. Ezek között tartozott a Várady Gábor jutalom alapítvány (238 k 37 f), a Bakó István, György József és Breznay Géza torna alapítvány (373 k 40 f), a Popovics Emil dombói rutén (ruszin) esperes lelkész szegény tanulók tankönyvei beszerzési alap (1028 k 80 f), a Kardos Károly jubileumi alapítvány (512 k 76 f), a Bárány Szentkeresztly Zsigmond jutalom alapítvány (617 k 28 f), a Kádár Mózes alapítvány (2057 k 60 f), a Nánási Lajos alapítvány (1028 k 80 f), a Papi Balogh Péter alapítvány (205 k 76 f), a Vámosy Mihály alapítvány (205 k 76 f), a Szilágyi Istvánné alapítvány (205 k 76 f), a Zsigmond János és neje alapítvány (144 k 03 f),

igen kedvezőnek tűnő pénzügyi lehetőséggel, és részben vagy pedig teljes egészében hadikötvényekbe fektette a kezelése alatt álló egyes alapok, illetve alapítványok tőkéjét, hogy így kamatoztassa, növelje azok törzsvagyonát.

A huszti református egyház presbitériuma az 1915. május 24-én tartott ülésén elhatározta, hogy teljesen megértve az újabb hadikölcsön szükségességét, hazafias készséggel siet vagyoni helyzetének megfelelőleg a felhívásnak eleget tenni.⁸³ Elhatározza, hogy a kisebb alapítványokat hadikölcsön kötvényben helyezi el és gyümölcsözteti; ennél fogva az egyes alapítványok összegének megfelelő címleteket jegyez, összesen 1800 korona értékben és pedig akként, hogy minden egyes alapítvány célja, az alapítványtevő neve az illető kötvényre reá jegyeztessék s a kölcsönkötvény kamatai mindenkor arra a célra használtassanak fel, amely célra az alapítvány tétetett. Elnökség felhatalmaztatik, hogy a jegyzést 6%-os típusra kötvényekben⁸⁴ eszközölje.⁸⁵ Ennek megfelelően a huszti egyház a 400 koronás Harang alap, valamint az Apaffy Mihály só alapítvány(ok) kivételével a kezelése alatt álló összes fundáció, így a Kovács-féle alap (800 korona), a Horváth Menyhért alap (500 korona), az özv. Zsadányiné alap (200 korona), a Nagy-Iday Sámuel alap (200 korona), valamint a Bíró Vilmos alap (100 korona) törzsvagyonát is hadikölcsönkötvényekbe fektette.⁸⁶

a Szilágyi István önképzőkori alapítvány (823 k 04 f), illetve a Héder Lajos önképzőkori alapítvány (216 k 05 f). De részben ide sorolható még a máramarosszigeti református főgimnázium 1869. évben érettségit tett növendékek alapítványa is, amelynek összege 473 korona 31 fillért tett ki. Ebből 200 korona 4%-os járadék kölcsönkötvénybe, míg 273 korona 31 fillér 6%-os kamatot biztosító hadikötvénybe került befektetésre. Míg a Hatvani Mária Szarka Józsefné emlékéért fenntartó alapítvány 200 koronás tőkéjéből 34 korona 4%-os járadékkötvényben, míg 166 korona 6%-os hadikölcsönkötvényben helyeztetett el. TtREL I. 1. a. 47. Ek. kjkv. 1919-1921. Debrecen, 1923. 77-78.; TtREL I. 1. t. 6. Máramarossziget 1671-1917. Alapító-level. 19.; Uo. Alapító-level. 21-31.; Uo. Alapító-level. 39-41.

⁸³ A huszti református egyházközség 1914-ben az I. hadikötvény kibocsátás alkalmával 5 000 koronáért jegyzett hadikötvényeket – minden bizonnyal – nem alapítványi tőkékből. TtREL I. 8. i. 43. Esperesi jelentés a máramaros-ugocsai református egyházmegye 1916-ik évi belső és küléletéről. (a továbbiakban: Esperesi jelentés, 1916.) 34. In: Em. kjkv. 1917. október 9. Nagyszőlős, 1917.

⁸⁴ A II. hadikölcsön kibocsátás alkalmával a már fentebb említett 6%-os kötvények mellett 5,5%-os kamatozású államkötvények jegyzésére is volt lehetőség. A hadikötvények kibocsátására 1915. május 1-én, illetve 12-én került sor. *Mihók S.*: A hadikölcsön Magyarországon i. m. 131.; *Pogány Á.*: A magyarországi közkölcsönök története i. m. 74.

⁸⁵ Huszti Református Egyház Irattára. A huszti ref. egyház jegyzőkönyve 1899 II. 7-től 1939 XI. 19 ig. Kelt, 1915. május 24.

⁸⁶ TtREL I. 8. i. 43. Esperesi jelentés, 1915. 21. In: Em. kjkv. 1916. október 4. Nagyszőlős, 1916.; Uo. Esperesi jelentés, 1916. 34. In: Em. kjkv. 1917. október 9. Nagyszőlős, 1917.

A husztihoz hasonlóan az egyházmegye más egyházközségei is jegyzetek hadikötvényt – kisebb nagyobb összegekért – a rendelkezésre álló alapok és alapítványok tőkéjéből, azonban jelenlegi ismereteink alapján úgy tűnik, hogy ezek száma csekély volt.⁸⁷ A tamásváraljai egyházközség az Egyházfenntartó alapból legkevesebb 1500 koronáért, az ún. Erdő alpból pedig minimum 1000 koronáért jegyzett kötvényeket, viszont az Orgona alap teljes vagyonát (300 koronát) hadikötvényekbe fektette.⁸⁸ A feketepataki egyház a Belhivatalnoki fizetési alapból 900 koronát, míg a verbőci egyházközség Egyházfenntartási alapját, azaz 3620 koronát⁸⁹ fordított

⁸⁷ Forrásaink tanúsága szerint a hadikölcsönkötvény jegyzésben résztvevő – jelenleg ismert – egyházközségek többsége nem vagy pedig nem csak az alapítványi tőkékből, hanem más egyházi vagyonból jegyeztek államkötvényeket. Ezek közé tartozott többek között a feketeadói, a forgolányi, a gödényházai, a halmii, a tiszapéterfalvai, a tiszaujlaki, a nevetlenfalui, az akli-i, a mátyfalvai, de részben a feketepataki, a tamásváraljai és a huszti egyház is. De ide sorolható még a verbőci és nagytarnai egyházközség is. Előbbi az I. világháború alatt 5750 korona értékű hadikötvényt, míg az utóbbi 1914-ben és 1916-ban 200-200 korona, 1917-ben pedig 900 korona névértékű hadikötvényt jegyzett. Az 1922. évi esperesi jelentés egyházközségi tőkékre, alapítványokra vonatkozó adatai szerint a dolhai egyház 5193 koronát kitevő vagyonából 1750 koronát, a tiszaujlaki 2389 koronából 1000 koronát, a mátyfalvi 7973 koronából 1600 koronát, míg a tivadarfalvi 7420 koronából 4500 koronát fordított hadikötvény jegyzésre. Ezen kívül a feketeadói és a técsői egyházak az összes vagyonukat (10 000 korona; 98 000 korona), a nagyszőlősi pedig 10 000 koronát fektetett hadikötvénybe. TtREL I. 8. i. 43. Esperesi jelentés, 1915. 20–25. In: Em. kjkv. 1916. október 4.; Uo. Esperesi jelentés, 1916. 32–38. In: Em. kjkv. 1917. október 9.; Uo. Esperesi jelentés, 1917. 26–29., 31. In: Em. kjkv. 1918. szeptember 25.; Uo. Esperesi jelentés, 1922. 50–51. In: Em. kjkv. 1923. október 3.; TtREL I. 8. c. (= Egyházkerületi Levéltár iratai. Egyházközségi adattár.) 7. A verbőci református egyház rövid története. Készítette: Csik József lelképásztor. 1942.; TtREL I. 8. c. 5. A nagytarnai református egyház története 1862-1940-ig. Összeállította Dénes László lelkész. Nagytarna, 1942. május hónap.

⁸⁸ Ezeken kívül az 1916. és 1917. évi esperesi jelentések említést tesznek egy bizonyos 300 koronás Leányiskolai alapról is, amely 3 darab hadikötvénybe volt fektetve. Forrásainkból azonban nem derül ki, hogy ez esetben egy a már korábbiakban is létező alapról van e szó, amelynek törzsvagyonát kötvényekbe helyezte el az egyház vagy pedig olyan hadikötvény formájában tett adományt, hagyományt esetlegesen más forrásból származó államkötvényekbe fektetett összeget takar, amelyet leányiskolai célokra rendelték. Mindenesetre az alap a korábbi esperesi jelentésekben sehol sem szerepel a tamásváraljai egyházközségre vonatkozó kimutatások adatai között. TtREL I. 8. i. 43. Esperesi jelentés, 1916. 37. In: Em. kjkv. 1917. október 9. Nagyszőlős, 1917.; Uo. Esperesi jelentés, 1917. 30. In: Em. kjkv. 1918. szeptember 25. Nagyszőlős, 1918.

⁸⁹ Az 1915. és 1916. évi adatok szerint az alap tőkéje 3620 korona, míg az 1917. évi adatok szerint 4374 korona 89 fillér volt. Vö. TtREL I. 8. i. 43. Esperesi jelentés, 1915. 25. In: Em. kjkv. 1916. október 4. Nagyszőlős, 1916.; Uo. Esperesi jelentés,

jegyzésre. A dabolczi egyházközség teljes Harang alapját (1050 korona) államkötvényekbe fektette, de még a Magtár és Viski alapból is jegyzett hadikötvényeket.⁹⁰

Külön említést érdemel a viski református egyházközség, amely összességében véve igen jelentős – az előbbieknél sokkal nagyobb – alapítványi összegeket fektetett hadikölcsönbe. Az egyház a nyolc kibocsátás alkalmával összesen 58 900 koronáért⁹¹ jegyzett 5,5%-os és főként 6%-os kamatokat biztosító kötvényeket a kezelése alatt álló különböző nagyságú, rendeltetésű alapok és alapítványok költségén. (1. táblázat) Az egyházközség a jegyzések több mint 41%-át az Iskolai alapítványból, 16%-át a Reformációi emlékalapítványból, míg közel 14%-át a Magtár alapból fedezte. (1. ábra)

Az alap, alapítvány neve	A hadikölcsönök megnevezése, a hadikötvény jegyzésének értéke (osztrák-magyar korona):							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Iskolai (Intézeti)	200	-	2000	2000	4500	7650	2000	6100
Magtár	-	1500	1200	2200	500	1400	600	700
Erdő birtokossági	-	-	-	-	300	1100	-	2200
Templom (Új templom)	-	-	800	300	-	250	-	400
Héder	-	500	-	-	200	-	300	-
Torony	-	-	600	-	-	100	-	-
Úrasztali	-	-	300	-	-	-	-	-
Földvételei (Földeladási)	200	-	1000	-	700	-	100	100
Harang	-	-	-	2000	700	1600	100	100

1916. 38. In: Em. kjkv. 1917. október 9. Nagyszőlős, 1917.; Uo. Esperesi jelentés, 1917. 32. In: Em. kjkv. 1918. szeptember 25. Nagyszőlős, 1918.

⁹⁰ Az 1916. évi esperesi jelentés alapján a tiszaujhelyi egyház Lelkészi föld/fizetési alapját/alapítványát (1000 korona) szintén hadikölcsönbe fektette. Az 1917. évi esperesi jelentésben ez az összeg a hadikölcsönben elhelyezett papi föld áráként szerepel. TtREL I. 8. i. 43. Esperesi jelentés, 1916. 38. In: Em. kjkv. 1917. október 9. Nagyszőlős, 1917.; Uo. Esperesi jelentés, 1917. 31. In: Em. kjkv. 1918. szeptember 25. Nagyszőlős, 1918.

⁹¹ Az egyházközség 1918. évi számadása szerint az alapok, alapítványok hadikölcsönkötvényekbe fektetett tőkéje 60 300 korona volt. VREI A Viski Református Egyházközség Jegyzőkönyve 1911–1921 (a továbbiakban: Pjkv. 1911–1921), kelt 1919. június 20.

Népiskolai árva	100	-	-	-	-	-	100	100
Szegény	-	-	100	-	100	-	100	-
Egyházfenntartó	-	-	-	-	-	1000	100	1200
Reformációi	-	-	-	-	-	-	5200	4200
Úrmezői Harang*	-	-	-	-	-	-	-	100
Összesen	500	2000	6000	6500	7000	13100	8600	15 200

1. táblázat: A Viski Református Egyházközség hadikötvény jegyzésének kimutatása alapok és alapítványok szerint (1914–1918) (Saját szerk.).

Forrás: VREI Pjkv. 1911–1921, kelt 1914. november 17.; Uo. kelt 1915. május 25.; Uo. kelt 1915. szeptember 12.; Uo. kelt 1916. május 14.; Uo. kelt 1916. november 30.; Uo. kelt 1917. június 10.; Uo. kelt 1918. január 6.; Uo. kelt 1918. május 26.

* A korábban anyaegháznak számító urmezei református egyház 1902-ben már Visk filiája volt.

Az előbbi egyházközségekhez hasonlóan a técsői református egyház is a már sokat emlegetett állami értékpapírokba fektette alapítványait vagy legalábbis azok egy részét.⁹² Az egyház által jegyzett hadikölcsön pontos összegét jelenleg nem ismerjük, azt viszont megállapíthatjuk, hogy a técsői fundációk tőkevagyonából történő kötvényjegyzések összértéke több tízezer koronát tett ki és megközelíthette, vagy akár meg is haladhatta a 100 ezer koronás nagyságrendet.⁹³

Azonban a hadikötvényekbe fektetett tőkék a világháborút követően még inkább felerősödő infláció következtében elértéktelenedtek.⁹⁴ Az egy-

⁹² Az egyházközségben 1915-ben a következő alapok, alapítványok működtek: Ferkó-Munkácsy alap (70 221 korona 44 fillér), Orgona boltozati alap (7622 k 73 f), Szűcs István alap (7413 k 69 f), Mészáros Mihály alap (5835 k 64 f), Templom alap (5421 k 95 f), Szegény iskolások alap (4384 k 95 f), Egyházfenntartó alap (3750 k 09 f), Földvételi alap (2465 k 98 f), Rendelkezési alap (2361 k 64 f), Vernyika István alap (1574 k 26 f), Vernyika Rozália alap (1382 k 09 f), Nánási alap (436 k 91 f). TtREL I. 8. i. 43. Esperesi jelentés, 1915. 24. In: Em. kjkv. 1916. október 4. Nagyszőlős, 1916.

⁹³ TtREL I. 8. i. 43. Esperesi jelentés, 1916. 37. In: Em. kjkv. 1917. október 9. Nagyszőlős, 1917.; Uo. Esperesi jelentés, 1917. 30. In: Em. kjkv. 1918. szeptember 25. Nagyszőlős, 1918.; Uo. Esperesi jelentés, 1922. 51. In: Em. kjkv. 1922–1923. Beregszász, 1925.

⁹⁴ Mibók S.: A hadikölcsön Magyarországon i. m. 133–135.

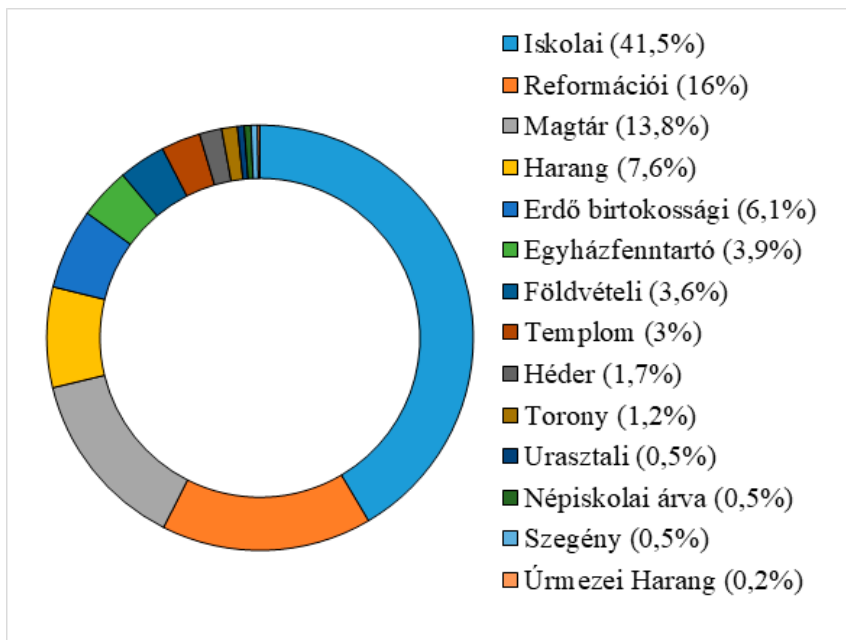
házak hadikötvénybe fektetett pénze elveszett.⁹⁵ Ami azt jelentette, hogy az említett egyházközségi alapok és alapítványok törzsvagyona részben vagy pedig teljes egészében megsemmisült.

Összegzés

A vizsgált időszakban az alapítványi törzstőkék gyümölcsöztetésének számos eltérő módja létezett a történelmi egyházmegyében. Az egyik legelterjedtebb befektetési forma az alaptőkék pénzügyi intézetekben való elhelyezése volt. A különféle bankok, hitelszövetkezetek stb. a takarékbetétként kezelt vagy részvényekbe fektetett tőkék után évi 4–5%-os kamatokat fizettek. Az egyes alapok és alapítványok törzsvagyonát gyakran kölcsönök formájában, kamatra történő tokekihelyezéssel próbálták növelni. Az eltérő nagyságrendű hitelügyletek során használt kamatlábak 5 és 25% között mozogtak, azaz jelentős hasznot hoztak, hozhattak a hitelező alapok és alapítványok számára. Ugyanakkor a kölcsönügyletek körül gyakran komoly hiányosságok és nehézségek merültek fel, amelyek nem egy esetben veszélyeztették a kihelyezett tőkéket és azok kamatait. Nem volt általános, de többször előfordult, hogy az alapítványi vagyont ingatlanokba fektették. Azonban ez a kamatoztatási forma – jelenlegi ismereteink szerint – kizárólag a máramaroszigeti református egyházközségben volt jellemző. Az egyház az ingatlan vételre fordított – több száz vagy épp több ezer koronás – alapítványi összegek után évi 4%-os kamatokat fizetett. Ezzel szemben számos esetben az alapítványok éves hozadékait (5%) a törzsvagyon átadásának hiányában maguk az alapítók folyósították.

Az első világháború idején (1914–1918) megjelent az alaptőkék kamatoztatásának egy másik formája is, mégpedig az alapítványi vagyon 5,5–6%-os kamatozású hadikölcsönkötvényekbe való fektetése. A történelmi Máramaros-Ugocsa Egyházmegyében számos egyházközség élt a kedvezőnek tűnő pénzügyi lehetőséggel és részben vagy pedig teljes egészében az említett állami értékpapírokba fektette a kezelésé, felügyelete alatt álló egyes alapok, alapítványok tőkéjét. Azonban a hadikölcsönjegyzésre fordított összegek a háborút követően elértéktelenedtek.

⁹⁵ Balla Gyula: Az egyházak helyzete Kárpátalján. Katolikus Szemle 42. (1990) 4. sz. 357.



1. ábra: A Viski Református Egyházközség hadikölcsön jegyzésének százalékos megoszlása alapok és alapítványok szerint (Saját szerk.).

Forrás: VREI Pj.kv. 1911–1921, kelt 1914. november 17.; Uo. kelt 1915. május 25.; Uo. kelt 1915. szeptember 12.; Uo. kelt 1916. május 14.; Uo. kelt 1916. november 30.; Uo. kelt 1917. június 10.; Uo. kelt 1918. január 6.; Uo. kelt 1918. május 26.

MELLÉKLETEK

1. melléklet: Adóslevél 1875-ből.

Kötelezvény.

_____ forint és _____ kr. szóval _____

_____ mely összeget a mai napon _____
 _____ lakostól _____
 kötelezvény magamra egyetemleg, ezen tartozást a mai naptól számi-
 tandó _____ kamataival együtt _____ év _____
 napján a hitelező _____ pontosan megfizetni; ellenkező eset-
 ben feljogosítván a hitelezőt, hogy ezen összeget _____
 _____ és lejárt kamatait a kamatok hasonmennyiségű kamataival együtt
 az 1868. 54. t. cz. II. fejezetében körvonalozott eljárás szerint sommás szóbeli
 peruton, szabadon választható bíróság által, melynek magamra ezennel alá-
 vetem tetszése szerint kijelölendő vagyonomból megvehesse illetőleg
 megvételhesse sőt nemfizetés, vagy bármí veszély esetben még a fizetési idő lejártá
 előtt is, ingó vagyonomra előleges kihallgatásom nélkül biztosítási vég-
 rehajtást, zárlatot s tilalmat átvitelrel együtt eszközöljön.

Egyszersmind beleegyezem abba, hogy ezen fentebbi tőkeösszeget és
 kamainak jelzálogi biztosítása végett a zálogjog, a _____
 mint fő és a _____
 sz. tjk. mint mellékjel zálogra, minden további megkérdetetés nélkül.
 saját költségemre hitelező javára nyilvánkönyvileg bekebeleztessek, a miért járatkor
 frt. _____ kr. költséget lesznek kötelesek a tőkével egyszerre meg-
 fizetni.

Felolvastatott és megmagyaráztatott.
 Kelt Viskén 1875. január 1-én _____
 Előttünk _____
 József József név _____
 Varga Bálint m. e. _____
 J. H. Hessel Simonel _____
 Hessel Bálint _____

Forrás: VREI Vegyes iratok. Kötelezvény. Kelt. Viskén, 1875. január 1.

2. melléklet: Adóslevél 1913-ból.

Kötelezvény.


 60 kor azaz Hatvan korona  fil-
 lérről, mely összeget a Máramaros Viski református egyháztól, az egyháztanács.....
 számu határozata alapján, az iskolai célokat szolgáló alapokból, mai napon, mátol
 számítandó egy évre 7 1/2 % mellett, mely félénként előre pontosan fizetendő, köl-
 csónképen én ad Heczel József és.....
feleségem hiánytalanul felvettünk.

A kamatok pontatlan fizetése esetén, a kölcsön lejártnak tekintetik, és a kölcsön-
 adó által szabadon választható sommás bíróság előtt azonnal perutján is behajtható.

Alantírott készfizető kezesek a kölcsöntőke és járulékaik erejéig az egyetemleges
 kötelezettséget elvállaljuk.

Jogot adunk kölcsönadó egyháznak, hogy ezen összeget és járulékait a Viski

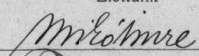
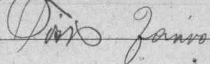
 számu telekjegyzőkönyvbe teherként leendő bekebelezéssel a mi költségünkre megkér-
 dezésünk nélkül is biztosíthassa.

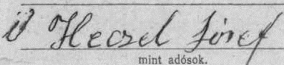
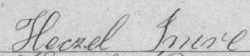
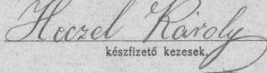
A kölcsöntőke leolvasása és felvételét elismerjük.

Ezen kötelezvény felolvastott, megmagyaráztatván, azt mindenekben magunkévá
 tettük és aláírtuk.

Kelt Viskén, 1913 év január hó 1. napján.

Előttünk


 mint adósok.


 készfizető kezesek.

Forrás: VREI Vegyes iratok. Kötelezvény. Kelt. Viskén 1913. január 1.

3. melléklet: Dr. Baltazár Dezső református püspök felhívása a III. hadikölcsön jegyzésre.

A tiszántúli egyházkerület püspökétől.

2232/1915. Eln. sz.

Körlevél

a kebelbeli lelkészekhez.

Szeretett Lelkészársam!

Mint méltóztatik tudni a 3. hadikölcsön jegyzése rövid időn belül megnyílik. Hatalmas szövetségesünk: Németország fényesen beigazolta 12 milliárdos jegyzésével, hogy a megdöbbenően nagy idők által adott helyzetnek mennyire magaslatára tud emelkedni. Az anyagi erő arányához mérten a nemzeti segítségnyújtás munkájában nekünk, magyaroknak sem szabad a nagy német nemzettől elmaradnunk. Ha fiaink drága életükkel fizetnek a harcmezőn, akkor a legkisebb, amit az állam elvárhat tőlünk az, hogy a hadviselés eszközeit rendelkezésére bocsássuk, amikor a kölcsönnyújtás valóságos haszonnal is jár a hitelezőre nézve.

Nekünk meg magyar reformátusoknak sok századok dicsőségével és szenvedésével lelkünkbe vésett szent kötelességünk meg is tenni mindent a hazáért. Hogy népünk buzgósa a hadikölcsön-jegyzésben is a múlthoz méltóan jusson kifejezésre, nagy részben a lelkek vezéreinek, a papságon, a papság agitatórius munkásságán fordul meg. Aratásra való gabona van; mert népünk legnagyobb része olyan pénzbőséggel soha nem rendelkezett, mint most. Méltóztassanak felvilágosítani a pénzt rejtegető tudatlanokat, hogy cselekedetük nem okos előrelátás, hanem oktalanság, ami a hazaszeretet hiányának is szomorú bizonyítéka. Az oktalanság nyilvánvaló abból, hogy ha elvész a haza, elvész a rejtett pénz is s ha a haza emiatt vesz el, a gyász vádja tudni fogja, hogy kiknek a fejére szálljon.

A bankok mindent elkövetnek, hogy a jegyzést minél könnyebbé tegyék. A „Magyarbank Kereskedelmi Részvénytársaság” az Országos Református Lelkészegyesület és a Kálvineum pénzeit kezelő „Hajdúböszörményi Hitelbank”-nak oly mértékben áll rendelkezésére, hogy a lombardirozás 100% vagyis az egész jegyzés erejéig és a bármelyik bank által nyújtható kedvezmény mértéke szerint eszközölhető legyen. Ezenkívül, hogy az említett bank a maga áldozatkészségét nyilvánvalóvá tegye, az állam által kötelezett jutalékot a Hajdúböszörményi Hitelbanknak átengedi, amiből az utóbbi bank minden 100 korona jegyzés után 20 fillért a Kálvineumnak átutal; a Magyar bank pedig 5 millió jegyzésig minden 100 korona után 10 fillért; ha pedig a református egyházak és egyháztagok által a Hajdúböszörményi Hitelbank útján eszközölt jegyzések az 5 milliót meghaladják, úgy ezen ötmillió, mint az azon felüli összeg után 100 koronánként 15 fillért, úgy, hogy pl. 6 millió jegyzés esetén huszonegyezer

korona illetné a Kálvineumot, ami a mai drágaság idején felettébb nagy segítséget nyújtana árváinknak.

A Magyarbank mindezek felett az összeköttetés erkölcsi tartalmáért szerződészerűleg tetemes természetbeli és készpénz-segítségre kötelezte magát a legmagyarabb és leghumánusabb intézményünkkel: árvaházunkkal szemben.

A református püspökök 1915 szeptember hó 29-én tartott értekezlete a fentieket tartalmazó ajánlatot elfogadta s ez értekezletből kifolyólag kérem kedves lelkészársaimat, hogy a hadikölcsön-jegyzéseket úgy maguk, mint egyházuk, valamint egyháztagjaik részéről is igyekezzenek a „Hajdúböszörményi Hitelbank”-nál eszközöltetni, amelynek felhívása rövid időn belül meg fog az egyes gyülekezetekhez küldetni.

A jegyzés ilyen egyöntetű módja mellett kifejezésre jutna a magyar református egyház egyetemének buzgósága, szolgálnánk vele szeretett hazánkat, s szolgálnánk szegény árváink javát is.

Buzgó tevékenységét kérve, vagyok

Atyafiságos szeretettel

Debreczen, 1915 szeptember hó 30.

Dr. Baltazár Dezső,

püspök.

Forrás: VREI Vegyes iratok.

4. melléklet: *A Máramarosi Takarékpénztár Rt. részvénye 200 koronáról (1896).*



Forrás: www.mandadb.hu, letöltés 2023. jan. 05.

5. melléklet: Hadikötvény 10 ezer koronáról (1915).



Forrás: TtREL. II. 15. p. (= Kollégiumi pénztár iratai. Ügyviteli iratok.) 22.